

Res No 375

श्री बालकृष्ण ग्रंथमाला

ग्रंथांक ७

॥ ॐ ॥

॥ श्री सद्गुरुवे परमात्मने नमः ॥

श्री यजुर्वेदीय

संध्यादि नित्यकर्म.

प्रयोजकः—पूज्यपाद श्री बालकृष्ण शर्मा.

संस्थापक तथा संचालकः—

“ श्री बाल ब्रह्मचर्याश्रम ” डाकोर.

83846

11
1976

15-9-79 26

शुद्धिपत्रकः—

पृष्ठांक	पंक्त्यांक	अशुद्ध	शुद्ध
४	९	द्विगावो	द्विगावो
८	१४	स्नाणुत्वमाप्नोति	स्थानुत्वमाप्नोति
१९	६	भूर्भु स्वः	भूर्भुवः स्वः
२०	५	दनीकृञ्	दनीकृञ्
२१	३	अ प्रभाषे	आ प्रभाषे
२७	१७	४०	४०
२८	२	अतिच्छंदः	अतिच्छंदा
२८	६	विच्छंदवायभ्यां	विच्छंदावायुभ्यां
२८	१६	स्यातवह्वीर्ज्ज	स्यातवह्वीर्ज्ज
२५	५	वतमुपैति	व्रतमुपैति
३१	१४	देवास्तृप्यताम्	देवास्तृप्यन्ताम्
३२	४	सुपर्णास्तृप्यन्ताम्	सुपर्णास्तृप्यन्ताम्
३२	१०	सनकस्तृप्यतु	सनकस्तृप्यतु
३२	१८	आर्यमातृप्यताम्	अर्यमातृप्यताम्
३३	७	पित	पिता
३७	१	तस्मै	तस्यै
३७	१६	आगणी	आपवी

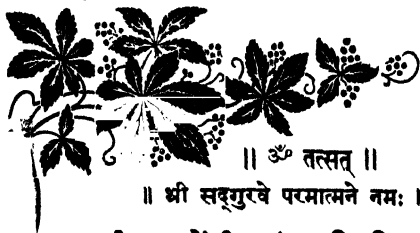
ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૩૪૫૯ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ૨-૬૫૧૬ ૧૦૧૨૧૫૫

વિષય ૫૪૨:૪૧૪

॥ ॐ तत्सत् ॥

॥ श्री सद्गुरवे परमात्मने नमः ॥

॥ श्री यजुर्वेदीय संध्यादि नित्यकर्म ॥

प्रयोजकः—पूज्यपाद श्री बालकृष्ण शर्मा.

संस्थापक तथा संचालकः—

‘श्री बालब्रह्मचर्याश्रम’ डाकोर.

प्रकाशकः—श्री भक्तमंडळ तरफथी

रमणनाथ दिनानाथ शास्त्री,

—: व्यवस्थापक :—

श्री बालकृष्ण ग्रंथमाला—डाकोर.

संवत् १९८२

द्वितियावृत्ति

प्रत २०००.

—: अधिकारी जनोने मळवानुं ठेकाणुं :—

‘श्री बालब्रह्मचर्याश्रम’ —स्टेशनरोड, डाकोर.

ગાંધીયો વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ ૧૩૦૧૫
ગાંધી કોપીરાઈટ-સંગ્રહ

॥ ૐ તત્સત્ ॥

યં શૈવાઃ સમુપાસતે શિવઈતિ, બ્રહ્મેતિ વેદાંતિનો ।
બૌદ્ધાઃ બુદ્ધ ઇતિ પ્રમાણપટ્થઃ કર્તેતિ નૈયાયિકાઃ ॥
અર્હમિત્યથ જૈનશાસનરતાઃ કર્મેતિ મિમાંસકાઃ ।
સોડયં નો વિદધાતુ વાંછિતફલં ત્રૈલોક્યનાથો હરિઃ ॥૧॥

ભાવાર્થઃ—

“ જેને શૈવજનો પુજે શિવ કહી વેદાન્તમાં બ્રહ્મ જે,
બૌદ્ધોઃ બુદ્ધ કહે, પુજે જીનજનો, અહીં તેને કહે;
માને જૈમિનિસૂત્રને અનુસરી, મિમાંસકો કર્મને
કર્તા-મત્ય પ્રમાણશાસ્ત્રથી કહે નૈયાયિકો જેહને;
(શાંડિલ્યાદિ મહર્ષિઓ કહી ગયા, જે સૃષ્ટિથી ભિન્ન છે,
સ્વામિ-સેવક ભાવ રાખી વિભુને શ્રદ્ધા થકી જે પુજે;
એવા દેવ અચિંત્ય સત્ય સઘળે સત્તા થકી વ્યાપ્ત જે,)
પૂરો તે મનવાંછિતાર્થ સધળા, ત્રૈલોક્યના નાથ જે.”

ઉમરેક બટવાડી પોળને નાકે આવેલા સરસ્વતી પ્રિન્ટીંગ
પ્રેસમાં રતીલાલ બાલકૃષ્ણ ત્રિવેદીએ છાપ્યું અને શાસ્ત્રી - રમણનાથ
દીનાનાથ ડાકોરમાંથી બહાર પાડ્યું.

॥ ॐ तत्सत् ॥

श्री भाविक भक्तमंडळ माटे योजना

आपणा पूज्य महात्माश्रीना पवित्र हस्तથી લખાવવામાં આવતી આપણી ‘અથમાળા’ ના નિત્ય નિભાવ માટે રેલ્વેના એક ગ્રાહણોદ્યુદયચિતક ભક્ત એ તો સતત આર્થિક મદદ આપવાનું ચાલુ કર્યું છે. તેથી આ ધર્મ માર્ગ પ્રવર્તક ગ્રંથ પુનઃ પ્રકટ કરવામાં આવ્યો છે. તે ભક્ત તથા ભક્ત મંડળને હાથે ધર્મ રક્ષણનાં આવાં અનેક પારમાર્થિક કાર્યો થાય તેવી શક્તિ માટે પ્રભુ તેઓને ઉચ્ચ મનોબલ, સન્મતિ, સંપત્તિ સાથે આરોગ્યપૂર્ણ દિર્ઘજીવન આપો.

કેટલાક અંધુઓ ધર્મ પુસ્તકોની કિંમત પૂછાવે છે અને કેટલાક અપરિચિત સજ્જનો પુસ્તકને વિના મૂલ્યે લેવાનું અઘટિત સમજે છે. તેવાઓને પુસ્તક લેવાનો સંકોચ ન થાય તથા મહાત્માશ્રીના લેખોનો લાભ સર્વે સનાતની ધર્મચુસ્ત પ્રજાને વખતોવખત મળતો રહે; વળી તેઓશ્રીને હેતુ “ધાર્મિક ગ્રંથો વેચાવા ન જોઈએ પણ વહેંચાવા જોઈએ” તે પણ સિદ્ધ થઈ શકે તે માટે અમોએ હાલમાં ગ્રંથમાળા ખાતુ સ્વતંત્ર કર્યું છે. તેથી હવે જે ભકતોની ઇચ્છા ધર્મગ્રંથોને વિના મૂલ્યે લેવાની ન હોય તેઓ તથા ગ્રંથમાળા ઉત્તેજક ઉત્સાહીઓ, ગ્રંથમાળા ખાતે થયેલ લેટ મોકલી આપશે તો તે ગ્રંથમાળા પ્રકાશન માટે સાક્ષાર સ્વિકારવામાં આવશે અને તેનો ઉપયોગ અમારા તરફથી ગ્રંથમાળા છપાવી પ્રસિદ્ધ કરવામાં જ થશે.

ગ્રંથમાળા નિમિત્તે લેટ આપનાર ભકતોને રીતસર પહોંચ આપવામાં આવશે.

લિ. શાસ્ત્રી રમણનાથ દિનાનાથ

વ્યવસ્થાપક:—

“ શ્રી બાલકૃષ્ણ ગ્રંથમાળા ” હાકોર.

॥ ॐ तत्सत् ॥

॥ श्री सद्गुरवे परमात्मने नमः ॥

ॐ ॥ आवश्यकीयं किञ्चित् ॥ ॐ

૧ સંધ્યા માહાત્મ્ય.

अहोरात्रस्य या संधिः सूर्यनक्षत्रवर्जिता ।

सा तु संध्या समाख्याता मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिः ॥

બે કાળની સંધિ તે સંધ્યા કહેવાય છે, એટલે કે દિવસ અને રાત્રિનો જે સંધિ થવાનો સમય હોય છે અને જેમાં સૂર્ય તથા નક્ષત્ર-તારાઓનું સ્પષ્ટ રીતે દર્શન થતું નથી, તે સમયને તત્ત્વવેત્તા મહાત્મા મુનિઓએ સંધ્યાનો સમય કહ્યો છે.

આપણા પૂર્વજે-પ્રાચીન ઋષિ મુનિઓએ સંધ્યા વિષે એટલું બધું સુંદર બંધારણ બાંધી, અખિલ સૃષ્ટિમાં અનેરું અજવાળું પાડેલું છે કે તે વિષે હવે વિચારવાનું છે જ નહિ; પણ મધ્યકાળમાં વેદ વિરોધી ધર્મોનું પ્રાબલ્ય, સ્વધર્મ-શિક્ષકોની શિથિલતા, અને પરદેશી-પરધર્મીની સત્તાને આધીન રહેવાપણું ઇત્યાદિ અનેક પ્રતિકૂળ કારણોને લીધે વૈદિક ધર્મો વિધિવત્ ન થતાં, તેમનો લોપ થયો છે, અને

આધુનિક કાળમાં દિનપરદિન તે વધતો જાય છે, તેથી દિવસો પહોલો પાઠ સંધ્યા છે તે સમજાવવાની જરૂર પડે; એમાં આશ્ચર્ય નથી.

“અહરહઃ સંધ્યામુપાસીત” દિવસે નિત્ય નિત્ય સંધ્યા કરવી, એમ શ્રી વેદભગવાનની આજ્ઞા છે. સ્મૃતિઓમાં પણ પૂજ્ય મહર્ષિઓએ દિવસે સંધ્યાવંદન કરવાની બહુજ આવશ્યકતા બતાવી છે. એટલુંજ નહિ, પણ સર્વે સદ્ગ્રંથોમાં મનુષ્યજન્મની દુર્લભતા અને ગ્રાહ્યોની મહત્તા લખેલી છે. એ મહત્તા અને ગ્રહણ, સ્વધર્મ પાળી નિત્યકર્મો કરવાથી મળે છે. તેમાં પણ સર્વતું મૂળ સંધ્યા છે ને તેની યતન પૂર્વક ઉપાસના કરવાની જરૂર છે. તે વિષે વચન છે કે:—

વિપ્રો વૃક્ષસ્તસ્ય મૂલં ચ સંધ્યા

વેદઃ શાસ્ત્રા ધર્મકર્માણિ પત્રમ્ ।

તસ્માન્મૂલં યત્નતો રક્ષણીયં

છિન્ને મૂલે નૈવ શાસ્ત્રા ન પત્રમ્ ॥

ભાવાર્થ—દિવસ શરીર રૂપી વૃક્ષ છે, તેનું મૂળ સંધ્યા છે, વેદ શાસ્ત્રો અને ધર્મકર્મ એ પાંદડા છે (કીર્તિરૂપી સુવાસિત ફૂલો ને સુખરૂપી સુંદર ફળ છે) માટે ઘણી મહેનતથી પણ સંધ્યારૂપી મૂળનું રક્ષણ કરવું, કારણ મૂળ નાશ પામે, તો શાસ્ત્ર, પત્રો, પુણ્ય, ફળો કંઈ થવાનું નથી.

(૩)

વળી મહામુનિ અત્રિ લખે છે કે:—

સંધ્યામુપાસતે યે તુ સતતં શંસિતવ્રતાઃ ।

વિદ્યુતપાપાસ્તે યાન્તિ બ્રહ્મલોકં સનાતનમ્ ॥

ભાવાર્થ—સારા આચરણવાળા દિવે સંધ્યાનું સતત ઉપાસન કરે છે, તેમનાં પાપો ધોવાઈ જવાથી તેઓ સનાતન પ્રહ્મલોકને પામે છે. તે ઉપાસનાથી અજ્ઞાનથી થતાં પાપ નષ્ટ થાય છે, તે વિષે મહર્ષિ ચાણક્ય લખે છે કે:—

નિશાયાં વા દિવા વાપિ યદજ્ઞાનકૃતં ભવેત્ ।

ત્રિકાલસંધ્યાકરણાત્ તત્સર્વં દિ પ્રણય્યતિ ॥

ભાવાર્થ—રાત્રે કે દિવસે અજ્ઞાનથી પાપો થાય છે, તે બધાં ત્રિકાળ સંધ્યા કરવાથી નાશ પામે છે.

આવા ત્રિકાળ સંધ્યા કરનાર સૂર્ય સમાન પ્રાહ્મણના ચરણ કમલની રજથી તિર્થાદિક પણુ પવિત્ર થાય છે, તે વિષે શ્રી ભગવતી ભાગવતમાં લખે છે કે:—

યાવજ્જીવનપર્યંતં ત્રિસંધ્યાં યઃ કરોતિ ચ ।

સ ચ સૂર્યસમો વિપ્રસ્તેજસા તપસા સદા ॥

તત્પાદપન્નરજસા સદ્યઃ પૂતા વસુંધરા ।

તિર્થાનિ ચ પવિત્રાણિ તસ્ય સંસ્પર્શમાવ્રતઃ ॥

જે દ્વિજ ભવતા સુધી ત્રિકાલ સંધ્યા કરે છે, તે તપ તથા તેજ વડે સદા સૂર્ય સમાન છે. તેના ચરણ કમલની રજના સ્પર્શથી પૃથ્વી અતે તીર્થો પણ પવિત્ર થાય છે. વળી એક વચન એવું પણ છે, કે યજ્ઞોપવિત્ર યાને જનોઈ દેવાનો વિધિ કરવામાં આવે છે તેજ દિવસથી દ્વિજના પુત્ર પર ૨૯ ગોદાનનું ઋણ ચઢે છે; તેમાં નીચે જણાવેલા દેવો બળે ગાયો માગે છે.

બ્રહ્મા વિષ્ણુ મૈત્રેયો રવિચમવરુણા;

સોમ ઇન્દ્રાગ્નિ પૃથ્વી પિતૃ પત્ની દ્વિગાવો

બળે અને નૃપ 'શર' (પાંચ) ગાયો માગે છે. એ દેવું ચૂકાવતાં એક ગાયનું ફળ ત્રિકાલ સંધ્યા ત્રણસો ગાયત્રી જપ યુક્ત કર્યાથી પ્રાપ્ત થાય છે. એટલે કે બ્રાહ્મણ પુત્રને હંમેશા ત્રિકાલ સંધ્યા ત્રણસો ગાયત્રી જપ પૂર્વક કરવાથી ત્રીસ ગોદાનનું પુણ્ય ફળ મળે; તેમાંથી ઉપર પ્રમાણે ૨૯ ગોદાન ચુકવતાં એકજ ગોદાનનું ફળ પોતાને માટે રહે છે. એટલે જેઓ સંધ્યા નથી કરતા, તેઓને માથે દેવોનું દરરોજનું ૨૯ ગાયોનું ઋણ ચઢે છે. તે ધ્યાનમાં રાખી સંધ્યા કરવાની જરૂર છે. સંધ્યા નહિ કરનાર અપવિત્ર અને કોઈપણ કર્મ માટે અપાત્ર છે તે બદલ દક્ષ પ્રજાપતિ લખે છે કે:—

(૫)

સંધ્યાહીનોઽશુચિર્નિત્યમનર્હઃ સર્વકર્મસુ ।

યદન્યત્કુરુતે કર્મ ન તસ્ય ફલભાગ્ભવેત્ ॥

‘ભાવાર્થ’—સંધ્યા નહીં કરનાર સદા અપવિત્ર છે તથા સર્વ કર્મો કરવાને અયોગ્ય છે; તેમ સંધ્યા વગર બીજું જે કર્મ કરે છે તેનું તેને ફળ પણ મળતું નથી. વળી સંધ્યા નહીં કરનાર માટે જ્યાં જ્યાં વચનો નીચે પ્રમાણે છે.

ગાયત્રીં ન સ્મરેદ્યસ્તુ યો ન સંધ્યામુપાસતે ।

અંતર્દુષ્ટો બહિઃસાધુઃ સ ભવેદ્ બ્રાહ્મણો વકઃ ॥

ગરુડપુગાળ.

‘ભાવાર્થ’—જે દ્વિજ સંધ્યા કરતો નથી તથા ગાયત્રી જપ કરતો નથી, તે અંતરથી દુષ્ટ ને બહારથી સારાં આચરણવાળો બક થાય છે.

અન્યકર્મફલં નાસ્તિ સંધ્યાહીનેઽશુચિત્વતઃ ।

જીવમાનો ભવેદ્દુષ્ટો મૃતઃ શ્વા જાયતે ધ્રુવમ્ ॥

— ધર્મસિંધુ.

‘ભાવાર્થ’—સંધ્યા નહિ કરનાર અપવિત્ર હોવાથી તેને બીજા સારા કર્મનું ફળ મળતું નથી. જીવતો શ્વ જેવો છે, ને મુઆ પછી તે કુતરો થાય છે.

उपतिष्ठन्ति ये संध्यां ये न पूर्वा न पश्चिमां ।

व्रजन्ति ते दुरात्मानस्तामिस्रं नરકं नृप ॥

ભાવાર્થ—હે રાજા, જે સાંજ સવાર (વચ્ચમાં મધ્યાહ્ન પછી સમજી લેવું) ની સંધ્યા કરતો નથી, તે દુરાત્મા તામિસ્ર નામના નરકમાં પડે છે.

योऽन्यत्र कुस्ते यत्नं धर्मकार्यं द्विजोत्तमः ।

विहाय संध्याप्रणतिं स याति नरकायुतम् ॥--કર્મપુરાણ

ભાવાર્થ—સંધ્યોપાસના છોડી જે બ્રાહ્મણોત્તમ ધીજી ધર્મકાર્યમાં પ્રવૃત્ત થાય છે, તે નરકમાં પડે છે.

एकाहं जपहीनस्तु संध्याहीनो दिनत्रयं ।

द्वादशाहमनग्निश्च शुद्र एव न संशयः ॥ --ધર્મશાસ્ત્ર.

ભાવાર્થ—એક દિવસ જપ વગર, ત્રણ દિવસ સંધ્યા વગર ને બાર દિવસ અગ્નિ કાર્ય વગર બ્રાહ્મણ રહે, તો તે નિશ્ચય શુદ્ર જ છે.

૨. ગાયત્રી જપ માહાત્મ્ય.

જેમ દિવેને અક્ષય સુખની પ્રાપ્તિ માટે સંધ્યા વંદન કરવાની અતિ આવશ્યકતા છે, તેમ ગાયત્રી જપ કરવાની પણ આવશ્યકતા ઓછી નથી; તેનો મહિમા, કૃણ વિગેરે માટે નીચે પ્રમાણે જૂઠાં જૂઠાં વચનો છે—

(૭)

ગાયત્રી વેદજનની ગાયત્રી બ્રહ્મણઃ પ્રમુઃ ।

ગાતારં ત્રાયતે યસ્માદ્ગાયત્રી તેન ગીયતે ॥

ગાયત્રી વેદની માતા છે, બ્રાહ્મણની જનની છે. (બ્રહ્મતેજ ઉત્પન્ન કરનારી છે) તેનું ગાન એટલે જપ કરનારનું તે રક્ષણ કરે છે માટે ગાયત્રી કહેવાય છે.

ગાયત્ર્યેવ પરો વિષ્ણુર્ગાયત્ર્યેવ પરઃ શિવઃ ।

ગાયત્ર્યેવ પરો બ્રહ્મા ગાયત્ર્યેવ ત્રયી તતઃ ॥—કાશીગ્વંડ.

ગાયત્રી એજ વિષ્ણુ, એજ શિવ, ને એજ બ્રહ્મા એજ ત્રણે દેવતારૂપ તથા ત્રણે વેદરૂપ છે.

વેદાઃ સાંગાસ્તુ ચત્વારોઽર્થાતાઃ સર્વેઽથ વાંઙ્મયાઃ

ગાયત્રીં યો ન જાનાતિ વૃથા તસ્ય પરિશ્રમઃ ॥

—યાજ્ઞવલ્ક્ય

શિક્ષા, કલ્પ, વ્યાકરણ, નિરૂકત, છંદ ને ન્યૌતિષ છ અંગો સહિત આરે વેદ પાઠ કરનાર પણ જો ગાયત્રી (ના મહિમાને) જાણતો નથી એટલે કે તેની ઉપાસના કરતો નથી, તો તેનો શ્રમ મિથ્યા છે, અર્થાત્ તેને ઉક્ત રૂપ મળતું નથી.

સર્વેષામેવ વેદાનાં ગુહ્યોપનિષદાં તથા ।

સારભૂતા તુ ગાયત્રી નિર્ગતા બ્રહ્મણો મુખાત્ ॥

—છાંદોગ્યપરિશિષ્ટ

સર્વ વેદો તથા ઉપનિષદોના ગુપ્ત સારરૂપ ગાયત્રીજ છે, કારણુ તે બ્રહ્મના મુખથી ઉત્પન્ન થઇ છે.

ન તથા વેદજપતઃ પાપં નિર્દહતિ દ્વિજઃ ।

યથા સાવિત્રીજપતઃ સર્વપાપૈઃ પ્રમુચ્યતે ॥ — યમ.

જેવી રીતે ગાયત્રીના જપથી સર્વ પાપોથી મુક્ત થવાય છે તે પ્રમાણે એકલો વેદ પઠન કરવાથી બ્રાહ્મણ પાપને બાળી શકતો નથી.

અન્યત્ર કોટિજાપેન યત્ફલં પ્રાપ્યતે નરૈઃ ।

અષ્ટોત્તરશતં જપ્ત્વા તદત્ર સમવાપ્યતે ॥

બીજા કરોડ જપ કરવાથી જે ફળ મળે છે, તે ગાયત્રી ૧૦૮ વખતજ જપવાથી મળે છે.

૩. પ્રાણાયામ માહાત્મ્ય

ચલે વાતે ચલં ચિત્તં નિશ્ચલે નિશ્ચલં ભવેત્ ।

યોગી સ્નાણુત્વમાप्નોતિ તતો વાયું નિરોધયેત્ ॥

એટલે વાયુ ચલાયમાન થવાથી ચિત્ત ચલાયમાન થાય છે, અને તે સ્થિર થવાથી ચિત્ત સ્થિર થાય છે. તેજ પ્રમાણે ચિત્તના ચલનથી વાયુનું ચલન સમજવું. તે માટે ચિત્તનો સંપૂર્ણ નિરોધ કરી વાયુ સ્થિર કરવાથી યોગી હૃદય આયુષ્ય લોગવી ઐશ્વર્યને પ્રાપ્ત કરી શકે છે. પ્રાણવાયુ જ્યાં સુધી સામ્યાવસ્થામાં છે ત્યાં સુધી જીવન છે. એના વિયોગથી

મૃત્યુ પ્રાપ્ત થાય છે. તેટલા માટે પ્રાણાયામ કરવાની જરૂર છે અને તે સંધ્યામાંજ શીખવામાં આવે છે માટે સંધ્યા એ આયુષ્યપ્રાપ્તિ તથા તેના યોગદ્વારા બ્રહ્મપ્રાપ્તિને પહોંચાડવાનું સર્વળ સાધન છે. પ્રાણાયામ ત્રણ પ્રકારના છે. એ વિષે એવું કહે છે કે:—

પ્રાણાયામસ્ત્રિધા પ્રોક્તો રેચપૂરકકુંભક : ।

સહિતઃ કેવલથ્રેતિ કુંભકો દ્વિવિધો મતઃ ॥

એટલે શરીરમાં રહેલો જે શ્વાસરૂપ પ્રાણવાયુ તેને રોકવાનું નામ પ્રાણાયામ કહેવાય છે. એ પ્રાણાયામમાં પૂરક રેચક અને કુંભક એવા ત્રણ પ્રકાર છે. કુંભક પ્રાણાયામના સહિત અને કેવળ એવા બે ભેદો કેટલાક યોગીઓએ કહેલા છે. તેમાં સહિતના રેચક પૂરક અને કુંભકપૂરક એવા બે પ્રકાર ગણેલા છે. પણ એ રેચકથી ન્યારો નથી અને કુંભકપૂરકજ સહિત પ્રાણાયામ પૂરકથી ન્યારો નથી. એજ પ્રમાણે એથી ઉલટો પૂરકકુંભકને જાણી લેવો. એ પૂરક અને રેચક પ્રાણાયામ, ઉત્તતિ પામેલા જ્ઞાની વિદ્યાર્થીઓએ કેવી રીતે કરવા એ વિષે કેટલીક સૂચના અમારા ‘સંધ્યા મહત્વ’ એ વિષય ઉપર આપેલા વ્યાખ્યાનમાં છે, તે અલ્પ સમયમાં છપાઈને બહાર આવશે; એટલે જેમને તે બાબત સવિસ્તર જાણવાની ઇચ્છા હોય, તેમણે તે પુસ્તક અમારા આશ્રમમાંથી મંગાવી લેવું.

આ સૃષ્ટિબંધનમાં જ્યાં સુધી મનુષ્યને માની લીધેલા સુખદુઃખનો સંપૂર્ણ અનુભવ થયો નથી, ત્યાં સુધી તે મનુષ્ય મોહ જાળમાં ફસી મિથ્યા હર્ષ શોકને પામે છે. પરંતુ જ્યારે તે પ્રત્યેક નિયમનો સંપૂર્ણ વિવેક પૂર્વક અનુભવ સંપાદન કરે છે, ત્યારે તેને સર્વે નિયમો કંટાળારૂપ નિઃસ્વાદ લાગતા નથી. આ સૃષ્ટિમાં આશારૂપી ડુંગરનો સાર ધુમાડાના બાચકા જેવો છે, માટે નિશ્ચય સમજવું જે, જ્યાં સુધી મનુષ્યને અજ્ઞાન છે ત્યાં સુધી તેને સૃષ્ટિનો મિથ્યા મોહ રહે છે. તે માટે સત્ય વિવેકી અને જ્ઞાનિ પુરૂષનું સત્ય પુરૂષાર્થ એજ છે કે પોતાનાં પ્રત્યેક કૃત્ય સ્વધર્મ રક્ષણાર્થે પ્રભુ પ્રીત્યર્થે કરવાં. નિર્માલ્ય શ્વએલા પુરૂષોને ધર્મ, અર્થ, કામ, અને મોક્ષ એ ચારેની સિદ્ધિ યથાર્થ રીતે સ્વપરાક્રમથી પ્રાપ્ત થઈ શકે એવા ઉપાય યોજવા. એ ચારે સિદ્ધિ સંપાદન કરવાનો મુખ્ય ઉપાય તો આપણા પ્રાચીન મહર્ષિઓની મુખ્ય સંભવની ખુટી સંધ્યાજ છે એ હવે સમજાવવાની જરૂર રહે તેમ નથી. માટે બંધુઓ ! આ માર્ગે વળો તેથી ઔહિક સુખ તથા આમુષ્મિક શ્રેય સંપાદન થતાં સ્વપરાક્રમ ખીલી નીકળશે ! તથાસ્તુ ॥

બાલકૃષ્ણ શર્મા.

“શ્રી બાલબ્રહ્મચર્યાશ્રમ”-ડાકોર.

॥ ૐ તત્સત્ ॥

॥ શ્રી યજુર્વેદીય ત્રિકાલસંધ્યા ॥

॥ અથ પ્રાતઃ સંધ્યા પ્રારમ્ભ્યતે ॥

વિધિ પૂર્વક સ્નાન કરીને, ધોયેલું સફેદ વસ્ત્ર અને વગર ફાટેલું વસ્ત્ર પહેરીને, પોતાના હાથા ખભા ઉપર પવિત્ર ઉપ-વસ્ત્ર રાખીને, જ્યાં કોઈપણ પ્રકારનો ઉપદ્રવ-કીડી મંકોડા વગેરે જંતુઓ ન હોય અગર દુર્ગંધ ન આવતી હોય એના સ્થાનમાં દર્ભ, કામળી યા મૃગચર્મોદિ કોઈપણ પવિત્ર આસન બિછાવી, પૂર્વાભિમુખે યા ઉત્તરદિશા તરફ બેસીને, મૈત્રાન ધરીને ત્રણ આચમન કરવાં; ને પરમાત્મામાં ધ્યાન રાખી પ્રાણાયામ કરીને, મન સહિત દશે ઇન્દ્રિયોની અંચ-લતાને રોકી ઘ્ર્ણકર્મનો આરંભ કરવો:—

અથ ભસ્મધારણુમ્ ॥ પોતાના હાથા હાથની હથેલીમાં ભસ્મ મૂકીને તેપર જમણે હાથ સંપૂટની માફક રાખવો. પછી નીચેનો મંત્રોચ્ચાર કરવો:—

ॐ અગ્નિરિતિ ભસ્મ । ॐ વાયુરિતિ ભસ્મ । ॐ જલ-
 મિતિ ભસ્મ । ॐ સ્થલમિતિ ભસ્મ । ॐ વ્યોમેતિ ભસ્મ ।
 ॐ સર્વંહવા इदं ભસ્મ । મન एतानि चक्षूंषि भस्मानि ॥
 આ મંત્રથી ભસ્મને મંત્રી તેમાં ॐ આપોજ્યોતિ-
 રસોઽમૃતં ब्रह्मभूर्भुवः स्वरोम् ॥ એ મંત્ર વડે થોડું જલ
 નાખી, બંને હાથની વચ્ચે ત્રણ આંગળીઓ વડે તે ભસ્મને
 ॐ त्र्यम्बकं यजामहे सुगन्धिर्मुष्टिपुष्पं । उर्वारुकमिव
 बन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय मामृतात् ॥ આ મંત્રથી મસળાવી અને
 સૂર્યને પ્રદર્શિત કરવી તે પછી ॐ नमः शिवायेति ललाटे ।
 ॐ नमः शिवायेति हृदये । ॐ नमः शिवायेति नाभौ । ॐ नमः
 शिवायेति कंठे । ॐ नमः शिवायेति दक्षिणबाहौ । ॐ नमः
 शिवायेति वामबाहौ । ॐ नमः शिवायेति कूर्परयोः । ॐ नमः
 शिवायेति मणिवन्धयोः । ॐ नमः शिवायेति पृष्ठे । ॐ नमः शि-
 वायेति शिरसि ॥ આ મંત્રથી દરેક દર્શાવેલા સ્થાને ત્રિપુંડ્ર
 (ત્રણ આડી રેખાઓ) કરવાનાં છે. આ પ્રમાણે કર્યા પછી
 હાથ ધોઈ નાખી જમણા હાથમાં જળ લઈને ત્રણ આચ-
 મન કરવાં. આચમન કર્યા પછી જમણા હાથની હથેળી
 દરેક વખતે ધોવાની છે તે ચુકવું નહિ. પછી નીચેના મંત્ર
 વડે શિખા બાંધવી. અથ શિખાબન્ધનમ્—

ॐ માનસ્તોકે । તનયે માનઽઆયુષિ માનો ગોષુ માનોઽઅશ્વેષુ
 રીરિષઃ । માનો વીરાન્નુદ્રભામિનો વ્વધીર્હવિષ્મન્તઃ સદ્મિ-
 ત્વાહવામહે ॥ અથ રુદ્રાક્ષધારણુમ્ ॥ ત્ર્યંબકમિત્યસ્ય વસિ-
 ષ્ઠઋષિઃ ત્ર્યંબકો રુદ્રો દેવતા અનુષ્ટુપ્ છંદઃ રુદ્રાક્ષધારણે વિ-
 નિયોગઃ ॥ ૐ ત્ર્યંબકં યજામહે । સુગન્ધિમ્પુષ્પિવર્દનમ્ ।
 ઉર્વારુકમિવ બન્ધનાન્મૃત્યોર્મુક્ષીય મામૃતાત્ ॥ આ મંત્રથી
 રુદ્રાક્ષમાલાનું અભિમંત્રણ કરી ધારણુ કરવી. તે પછી
 ૐ અપવિત્રઃ પવિત્રો વા સર્વાવસ્થાહ્નતોઽપિ વા । યઃ સ્મરેત્પુ-
 ण્ડરીકાક્ષંસવાહ્યાભ્યન્તરઃ શુચિઃ ॥ આ મંત્રથી પોતાના શિર-
 પર જલના છાંટા નાખી, પવિત્ર બન્યાની ભાવના કરી,
 વિષ્ણુનું સ્મરણ કરી ભૂમિની, નીચેનામંત્રથી વિનિયોગ મૂકીને
 પ્રાર્થના કરવી. ૐ પૃથ્વીતિ મંત્રસ્ય મેરુપૃષ્ઠ ઋષિઃ કૂર્મો-
 દેવતા સુતલં છંદઃ આસને વિનિયોગઃ ॥

“ ૐ પૃથ્વી ત્વયા ધૃતા લોકા દેવિત્વં વિષ્ણુનાધૃતા ॥
 ત્વશ્ચ ધારય માં દેવિ પવિત્રમ્ કુરુ ચાસનમ્ ॥ ”
 इति भुवं प्रार्थयेत् ।

अथ उभांगायमनम् ॥ ॐ आमागन्यशसासृ
 सृजवर्चसा । तं मा कुरु प्रियं प्रजानामधिपतिं पशूनामरिष्टंतु-
 नाम् ॥ आ भंत्रथी वा ॐ भूः स्वाहा । ॐ भुवः स्वाहा ।
 ॐ स्वः स्वाहा ॥ ये भंत्रोथी त्रष्टु आयमन करीने नीयेना
 भंत्रथी न्यास करवाः—

अथ न्यासाः ॥ ॐ वाङ्मऽआस्येऽस्तु । ॐ नसोर्मे
 प्राणोऽस्तु । ॐ अक्ष्णोर्मे चक्षुरस्तु । ॐ कर्णयोर्मे श्रोत्रम-
 स्तु । ॐ वाहोर्मे बलमस्तु । ॐ उवोर्मेऽओजोऽस्तु । ॐ
 अरिष्टानिमेऽङ्गानि तनूस्तन्वामे सह ॥ आभां दृशावेदा
 स्थाने जमष्टु । हाथना आंगणाथी स्पर्श करवा ।

ॐ प्रणवस्य परब्रह्मऋषिः ॥ परमात्मा देवता ॥ दैवी
 गायत्री छंदः ॥ सप्तानां व्याहृतीनां प्रजापतिर्ऋषिः
 प्रजापतिर्देवता बृहतीच्छंदः तत्सवितुरित्यस्य विश्वामित्र
 ऋषिः सविता देवता गायत्री छंदः आपोज्योतिरित्यस्य प्रजाप-
 तिर्ऋषिः ब्रह्माऽग्निवायुसूर्यो देवता यजुश्छंदः प्राणायामे
 विनियोगः ॥ ॐ भूः ॐ भुवः ॐ स्वः ॐ महः ॐ जनः
 ॐ तपः ॐ सत्यं ॐ तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि ।
 धियो यो नः प्रचोदयात् ॐ आपोज्योतिरसो मृतं ब्रह्म भूभुवःस्व-

રોમ્ ॥ એ પ્રમાણે ત્રણ * પ્રાણાયામ કરવાના છે. પછી નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો.

• * પ્રાણાયામનો વિધિ—આંખો બંધ રાખીને મૌન ધારણ કરવું. પછી ડાબા નસકોરાથી થોડો રેચક કરી, જમણા હાથની અનામિકા તથા ટચલી આંગળીથી. નાકનું ડાબુ છિદ્ર દબાવી જમણા છિદ્ર દ્વારા બહારના અમૃતમય વાયુનું યથા શક્તિ આકર્ષણ કરવું. તે સમયે ગુહાને સંકોચવી અને અંગુઠાવડે નાકનું છિદ્ર પણ રોકી દેવું. ડોકને નીચી નમાવી ઉપર દર્શાવેલા મંત્રનું મનમાં ત્રણવાર સ્મરણ કરતા સુધી તે પૂરેલા પવનને રોકી રાખવો. પછી ડોકને ઉંચી કરી નાભીને યથાશક્તિ બરડા ભણી ખેંચી, ડાબા છિદ્ર ઉપરથી અનામિકા તથા ટચલી આંગળી ઉપાડી લઈ તે વાટે અંતરના પવનને ધીરે ધીરે બહાર કાઢવો. આ એક પ્રાણાયામ થયો. આવા ત્રણ પ્રાણાયામ કરવાના છે. *

* ગુફની મહદથી પ્રાણાયામનો વિધિ બરાબર બાણી લેવો.

પુરક:—શ્વાસને ઉચે ચઢાવવો તે.

કુંભક:—શ્વાસને સ્થિર કરવો તે.

રેચક:—શ્વાસને બહાર કાઢવો તે.

ડોક્ટર-શ્રી બાલ બ્રહ્મચર્યાશ્રમમાં મળતા

❧ ધાર્મિક ગ્રંથો ❧

વર્તમાન બ્રહ્મચર્યાલાસ પ્રકરણ:-

‘આશ્રમ’ ના બ્રહ્મચારીઓએ ભજવેલો, આધુનિક લોક-
રૂઢિને દર્શાવી સત્ય જ્ઞાન તરફ દોરતો એક રમુજી બોધપ્રદ સંવાદ છે.
ફક્ત દોઢ આનાની પોસ્ટની ટીકટી મોકલવાથી બહારગામના જીજ્ઞાસુ
જનોને તે બુકપોસ્ટથી મોકલી આપવામાં આવે છે.

* શ્રી યજુર્વેદીય ત્રિકાલ સંક્યા *

અમદાવાદ નિવાસી શેઠ મહતલાલ ચુનીલાલ શાહ, એમણે એ
ધર્મગ્રંથને પોતાને અર્પે છપાવી બ્રહ્માર્પણ કર્યો હતો. હાલ આ
પ્રતો થઈ રહી છે.

શ્રી શુક્લ યજુર્વેદીય માધ્યન્દનીવાજસનોયી શાખાધ્યાયિ બ્રહ્મચારીશ્રી:

❧ સાયંપ્રાતર્હોમવિધિ: ❧

આ, દિવના સમાવર્તન સંસ્કાર થયા વગરના બ્રહ્મચારીઓને
ખાસ અગત્યનો હોવાથી, (આ હોમ વિધિ) લખી તૈયાર કરવામાં
આવ્યો છે તેને વાડાસીતોર. શ્રી વિ રમા. પાઠશાળાના અધ્યાપક
શાસ્ત્રીજી પુરૂષોત્તમ શર્માએ પોતાના સ્વ. પિતાશ્રી પીનાચ્ચરના
રમરણુચે છપાવી ‘આશ્રમ’ માં અર્પણ કર્યો છે, બહાર ગામના
જીજ્ઞાસુઓને, અર્ધા આનાની પોસ્ટની ટીકટી મોકલવાથી તે બુક
પોસ્ટથી મોકલી આપવામાં આવે છે.

अथ सं० ६५: । अत्राद्य महामाङ्गल्यफलप्रदमासोत्तमे....
मासे....पक्षे....तिथौ....वासरे....नक्षत्रे योगकरणमंगलमुद्भूतं
एवं पंचांगशुद्धावत्र दिने ममोपात्त दुरितक्षयद्वारा श्री परमेश्वर
प्रीत्यर्थं प्रातःसंध्योपासनमहं करिष्ये ॥ आ ५४१। नीचेना
मंत्र वडे विनियोग तथा भार्जन करवुं:—

आपोहिष्ठेति तिसृणां सिन्धुद्वीप ऋषिः आपो देवता
गायत्री छंदः मार्जने विनियोगः ॥ ॐ आपोहिष्ठामयोभुवः
(भस्तके) ॐ तानऽऊर्ज्जेदधातन (चरुथेः) ॐ महेरणा
चक्षसे (हृदये) ॐ यो वः शिवतमोरसः (हृदये) ॐ तस्य-
भाजयते हनः (चरुथेः) ॐ उशतीरिव मातरः (भस्तके)
ॐ तस्माऽअरङ्गमामवः (भूर्धिन) ॐ यस्यक्षयायजिन्नथ
(हृदये) ॐ आपो जनयथाचनः (चरुथेः) ॥ ॥ धृति भा-
र्जनम् ॥ ६५ नीचे प्रमाणे गेदली मंत्राद्यभन करवुं.

अथाभ्युप्राशनम् ॥ सूर्यश्च मेत्यस्य नारायणऋषिः सूर्यो-
देवता अनुष्टुप् छन्दः अम्बुप्राशने विनियोगः ॥ ॐ सूर्यश्च
मामन्युश्चमन्युपतयश्च मन्युकृतेभ्यः । पापेभ्यो रक्षन्ताम् ।
यद्रात्र्यापापमकार्षम् । मनसा वाचा हस्ताभ्याम् । पद्भ्या-

મુદરેણ શિશ્ના રાત્રિસ્તદંબલુમ્પતુ । યત્કિશ્ચિદ્ દુરિતં મયિ ।
 इदमहं माममृतयोनौ सूर्ये ज्योतिषि जुहोमि स्वाहा ॥

॥ ઇતિયંભુ પ્રાશયેત્ ॥ આ અંબુપ્રાશન કર્યા પછી
 ખીબાં ખે આચમન કરવાં ॥

અથાધર્મર્ષણમ્ ॥ દુપદાદિવેત્યસ્ય કોકિલ રાજપુત્ર
 ऋषिः आपो देवता अनुष्टुप् छंदः अघर्मर्षणे विनियोगः ॥

ॐ દુપદાદિવ મુસુચાનઃસ્વિન્નઃસ્નાતો મલાદિવ । પૂત-
 पवित्रेणेवाज्यमार्पःशुन्धन्तु मेनसः ॥

પોતાના ડાબા હાથની હથેલીમાં જલ રાખી, ડાબા
 હાથના અંગૂઠાવડે નાકનું ડાબુ છિદ્ર દબાવી રાખી, જમણી
 હથેળીને નાકના જમણા છિદ્રની આગળ રાખી, ઉપરનો
 મંત્ર મનમાં બોલી, તે જલપર તે નાસિકાથી રેચક કરવો.
 પછી તે જલને વગર બેચે ડાબી બાબુએ શીઘ્ર ફેંકી દેવું;
 અને તે જલમાં નીકળેલા પાપ પુરૂષના સહસ્ર કટકા થઇ
 ગયા એવી ભાવના કરવી. આ અંતરમાંથી પાપને ખેંચી
 દૂર ફેંકી દેનારો મંત્ર કહેવાય છે. આ પ્રમાણે કર્યા પછી
 હાથ ધોઈ આચમન લેવું ત્યાર પછી સૂર્યના સામે ઉભા
 રહી ખોખામાં અથવા અર્ધાઆમાં જલ લઇ તેમાં ગંધ પુષ્પ
 નાખી ત્રણ અર્ધ્ય નીચેના મંત્રથી આપવા. ગંધ પુષ્પ ન
 હોય તો તેની ભાવના કરવો. દિવસ ઉગી ગયા પછી સંધ્યા

કરવામાં આવે તો તેના પ્રાચશ્ચિતને ચોથો અર્ધ આપવો.

આચમ્ય પ્રાણાનાયમ્ય ॥ પ્રણવસ્ય પરબ્રહ્મઋષિઃ પર-
માત્મા દેવતા દૈવી ગાયત્રીચ્છંદઃ તિસ્ટુણાં મહાવ્યાહતીનાં
પ્રજાપતિઋષિઃ પ્રજાપતિદેવતા બૃહતીચ્છંદઃ તત્સવિતુરિત્યસ્ય
વિશ્વામિત્ર ઋષિઃ સવિતા દેવતા ગાયત્રીચ્છંદઃ અર્ધ્યપ્રદાને
વિનિયોગઃ । ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ ૐ તત્સવિતુર્વરેણ્યં ભર્ગો
દેવસ્ય ધીમહિ ધિયોયો નન્પ્રચોદયાત્ ॥ શ્રી સૂર્યાયેદમર્ચ્ય
દત્તં ન મમ ॥ દરેક અર્ધ્યપ્રદાન કરતાં જમણા હાથની આં-
ગળી તે જલને અડકાડી, પોતાની આંખોને તથા કાનેને તે
વડે સ્પર્શ કરવો. પછીઃ—ૐ અસાવાદિત્યોબ્રહ્મ એ મંત્ર
બોલી પોતાના આસનને પ્રદક્ષિણા કરીને, અથવા જમણા
હાથમાં જલ લઇ બેઠાં બેઠાં પ્રદક્ષિણાની રીતે, તે હાથ ફેર-
વીને જલ છાંટવું, ત્યાર પછી નીચેના મંત્રથી આચમન
પ્રાણાયામ કરીને બંને પગના કણાપર ઉભા રહી બેઉ હાથ
ઉંચા કરીને સૂર્યોપસ્થાન કરવુંઃ—

આચમ્યપ્રાણાનાયમ્ય ॥ અથસૂર્યોપસ્થાનમ્ ॥ ઉદ્ય-
મુદુત્વમિતિદ્વયોઃ પ્રસ્કન્વ ઋષિઃ સૂર્યોદેવતાઽનુષ્ટુપ્છંદઃ ॥ ચિત્રં
દેવાનામિત્યસ્ય કુત્સાંગિરસ ઋષિઃ સૂર્યોદેવતા ત્રિષ્ટુપ્છંદઃ ॥
તત્સત્તુરિત્યસ્ય દધ્યજ્ઞાર્યવેણ ઋષિઃ સૂર્યોદેવતા ઉગ્નિક્ષંદઃ

मृग्योपस्थाने विनियोगः ॥

ॐ उद्वयं तमसस्परिस्वः पश्यन्तऽउत्तरम् । देवन्देवत्रा
सूर्यमगन्मज्ज्योतिरुत्तमम् ॥ ॐ उदुत्यञ्जातवेदसन्देवं ब्रह्म-
न्तिकेतवः । दृशेव्विश्रवाय सूर्यम् ॥ ॐ चित्रन्देवानामुद-
गादनीकश्चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः । आप्राद्यावा पृथिवीऽ
अन्तरिक्षः सूर्यऽआत्माजगतस्तत्स्थुषश्च ॥ ॐ तच्चक्षुर्देवहित-
पुरस्ताच्छुक्कमुच्चरत् ॥ पश्येमशरदः शतर्ज्जवेमशरदः शतशृणुं
यामशरदः शतम्प्रब्रवामशरदः शतमदीनाः स्यामशरदः शतम्भू-
यश्च शरदः शतात् ॥ इत्युपस्थानम् ॥

आ उपस्थान करी रह्या पछीथी नीचेना भंत्रो वडे गायत्रीनुं
आवाहन तथा ध्यान करवुं.

अथ गायत्र्यावाहनम् ॥ तेजोसीत्यस्य परमेष्ठी प्रजापति-
र्ऋषिः आज्यं देवता यजुश्छन्दः गायत्र्यावाहने विनियोगः ॥
ॐ तेजोसिशुक्रमस्य । मृतमसि धामनामासि प्रियन्देवाना-
मनाधृष्टदेवयजनमसि ॥ अथ गायत्री ध्यानम् ॥ मुक्ताविद्रु-
महेमनीलधवलच्छाद्यैर्मुखैस्त्रीक्षणैर्युक्तामिदुकलानिबद्धमुकुटां त-
त्त्वात्मवर्णात्मिकां ॥ गायत्रीं वरदाभयांकुशकशाशुभ्रं कपा-

લંગુણં શંખં ચક્રમથારવિંદયુગલં હસ્તૈર્વિહંતીં ભજે ॥ ઇતિ-
 ધ્યાત્વા ॥ આ પછી-પ્રાતઃ સંધ્યાંગમૃતં યથાશક્તિ ગાયત્રી-
 જપમહં કરિષ્યે ॥ ઇતિ સંકલ્પ્ય ॥ અ પ્રમાણે ગાયત્રી જ-
 પનો સંકલ્પ મૂકવો. તે પછી દશ, અઠ્ઠાવીસ, એકસો આઠ,
 એક સહસ્ર ને આઠ અગર યથાશક્તિ ગાયત્રી મંત્રના જપ
 કરવા. જપ કરતી વખતે મૌન ધારણ કરવું ઉચિત છે.
 જપ પરિપૂર્ણ થતાં સંકલ્પ છોડી નીચેના મંત્રથી ગાયત્રીનું
 વિસર્જન કરવું:—

અનેન....સદ્ગુણાક્રેન ગાયત્રીમંત્રજપાલ્પ્યેનકર્મણા બ્રહ્મ-
 સ્વરૂપી ભગવાન્ શ્રી પરમેશ્વરઃ પ્રીયતાંનમમ ॥ ઉત્તમે શિશ્વરે
 ત્યસ્ય કશ્યપ ઋષિઃસંધ્યા દેવતાઽનુષ્ટુપ્છંદઃ પ્રાતઃ સંધ્યા-
 વિસર્જને વિનિયોગઃ ॥ ૐ ઉત્તમે શિશ્વરે જાતે ભૂમ્યાં પર્વત-
 મૂર્ધનિ । બ્રાહ્મણેભ્યોઽભ્યનુજ્ઞાતા ગચ્છ દેવી યથા સુખમ્ ॥
 ઇતિ વિસર્જયેત્ ॥

આ પછી ગોત્રોચ્ચાર અભિવાદન નીચે પ્રમાણે કરવા.

અથ ગોત્રોચ્ચારણુઽભિવાદનમ્ ॥ અમુક ગોત્રોત્પન્નોહં અમુક
 પ્રવરાન્વિતઃ શુક્લયજુર્વેદાન્તર્ગત માધ્યન્દિનવાજસનેયશાસ્વા-
 ધ્યાયી અમુક શર્માહં ભોગુરોત્વામભિવાદયામિ । ભો વૈશ્વાનર
 ત્વામભિવાદયામિ । ભો સૂર્યાચંદ્રમસૌયુવામભિવાદયામિ ॥

મો પૃથિવિશ્વામભિવાદયામિ મો માતાપિતરૌ યુવામભિવા-
દયામિ ॥ इत्यभिवादनम् ॥ પોતાનાં ગોત્ર પ્રવરાદિ બોલી
રહ્યા પછી પોતાના જમણા કાનને કુંભથી ડાબે અને જમણે
હાથે સ્પર્શ કરી પોતાનાં ચક્ષુ તથા કાનપર હાથ અરકાડી
તેમના સ્વરૂપની ભાવના કરવી. દેહાભિમાનની નિવૃત્તિ માટે
શુર, દેવ તથા પ્રાણીઓને બંને હાથ બેડી, પોતાનો પૃથ્વીને
સ્પર્શ થાય એવી રીતે નમસ્કાર કરવાનો છે. તે પછી બે
આચમન કરવાં ॥

यस्यस्मृत्याचनामोक्तयातपःसंध्याक्रियादिषु । न्यूनं सं-
पूर्णतां यातिसद्योवंदेतमच्युतम् ॥ इतिनत्वा ॥ અનેન પ્રાતઃ
સંધ્યોપાસનાસ્થેન કર્મણા શ્રી ભગવાન્ બ્રહ્મસ્વરૂપી પરમેશ્વરઃ
પ્રીયતામ્ નમમ । ॐ तत्सद् ब्रह्मार्पणमस्तु ॥ ॐ विष्णवे
नमो । विष्णवे नमो । विष्णवे नमः ॥ અથ શિશ્વામુક્તિઃ ॥
ब्रह्मपाशं सहस्रेण रुद्रशूलशतेनच । विष्णुचक्रसहस्रेण शिश्वा-
मुक्तिकरोम्यहम् ॥ એ પ્રમાણે શિશ્વામૂક્તિ કરી પુનઃ શિશ્વા
આંધવી ॥

॥ इति प्रातःसंध्या समाप्ता ॥

॥ अथ मध्याह्नसंध्या प्रारभ्यते ॥

પ્રાતઃ સંધ્યા કરતાં મધ્યાહ્ન સંધ્યામાં જે ફેર છે તે દર્શાવવામાં આવે છે. પ્રાતઃસંધ્યા કર્યા પછી ઘરની બહાર જવું પડ્યું હોય તો બને તો સ્નાન કરીને અને તેવી અનુકૂળતા ન હોય તો હાથ પગ ધોઈ, મુખ પ્રક્ષાલન કરીને મધ્યાહ્ન સંધ્યા કરવા બેસવું. સાયં સંધ્યા કરવા માટે પણ આ સૂચના ધ્યાનમાં રાખવાની છે. ભસ્મ ગંધ મિશ્રિત કરવી.

(પ્રાતઃ સસલિલં ભસ્મ મધ્યાહ્ને ગન્ધમિશ્રિતમ્ ।
સાયાહ્ને નિર્જલં ભસ્મ એવં ભસ્મ વિલેપયેત) સંકલ્પમાં-
રુદ્રાવાપ્ત્યૈ મધ્યાહ્નસંધ્યોપાસનમહં કરિષ્યે ॥ इति संकल्प्य ॥
અથાશ્ચુ પ્રાશનમ્ ॥ આપઃ પુનન્ત્વિતિ મંત્રસ્ય । નારા-
યણ ઋષિઃ । આપોદેવતા ગાયત્રીછન્દઃ અમ્બુપ્રાશને વિનિ-
યોગઃ ॥ ૐ આપઃ પુનન્તુ પૃથિવીં પૃથિવી પૂતા પુનાતુ મામ્ ।
પુનન્તુ બ્રહ્મણસ્પતિર્બ્રહ્મપૂતા પુનાતુ મામ્ ॥ યદુચ્છિષ્ટમભોજ્યઞ્ચ
યદ્વાં દુશ્ચરિતં મમ સર્વં પુનન્તુ મામાપોઽસતાઞ્ચ પ્રતિગ્રહૅ
સ્વાહા ॥

(૨૪)

ગાયત્રી મંત્રથી કે 'આકૃષ્ણેન' આ મંત્રથી એક અર્ધ્ય આપવો. મધ્યાન્હકાલ વ્યતીત થયો હોય તેના પ્રાયશ્ચિત્તનો એક વધારે અર્ધ્ય આપવો.

અનેન યથાસંખ્યાકગાયત્રીજપપૂર્વકમધ્યાહ્નસંધ્યોપાસના-
રુચેન કર્મણા ભગવાન્ શ્રી પરમેશ્વરઃ પ્રીયતાં ન મમ ॥ ૐ
તત્સદ્રુહ્યાર્પણમસ્તુ ॥

॥ ઇતિ મધ્યાહ્નસંધ્યા સમાપ્તા ॥

॥અથ સાયંસંધ્યા પ્રારમ્ભ્યતે ॥

સાયંસંધ્યા પશ્ચિમાભિમુખે બેસીને કરવી. પ્રાતઃકાળની સંધ્યા કરતાં સાયંકાળની સંધ્યામાં જે ફેર છે; તેજ નીચે દર્શાવવામાં આવે છે.

સંકેપમાં—સાયંસંધ્યોપાસનમહં કરિષ્યે ॥

અંબુપ્રાશનમ્—અગ્નિશ્ચ મેત્યસ્ય નારાયણ ઋષિઃ ।
અગ્નિર્દેવતાનુષ્ટુષ્ઠંદઃ અમ્બુપ્રાશને વિનિયોગઃ ॥ ૐ અગ્નિશ્ચ
મા મન્યુશ્ચ મન્યુપતયશ્ચ મન્યુઋતેભ્યઃ ॥ પાપેભ્યોરક્ષન્તાંયદહ્ના
પાપમકાર્ષિ મનસાવાચાહસ્તાભ્યાં । પદ્ભ્યાંસુદરેણ શિશ્નાઽહ-
સ્તદવલુમ્પતુ । યત્કિંચિદ્ દુરિતંમયિ । ઇદમહંયામૃતયોનૌ ।
સત્યેજ્યોતિષિજુહોમિ સ્વાહા ॥ અર્ધ્યપ્રદાનમ્ ॥ શ્રી સર-

(૨૫)

સ્વતી વરૂણાભ્યાંદમર્ધ્યદતં નમમ ॥ ૐ અસાવાદિત્યો
બ્રહ્મ ॥ અનેન યથાસંખ્યાકગાયત્રીજપપૂર્વકસાયાહસંધ્યાચ્ચેન
કર્મણા ભગવાન્ શ્રીપરમેશ્વરઃ પ્રીયતાં નમમ ॥ ૐ તત્સદ્વિદ્યા-
ર્પણમસ્તુ ॥

इति सायंसंध्या समाप्ता ॥

॥ અથ સૂતક સંધ્યાવિધિં પ્રવક્ષ્યામઃ ॥

સૂતકમાં સંધ્યા કરવાનો વિધિ-પ્રાણાયામ મંત્ર રહિત
કરવા આચમન મંત્ર રહીત લેવું ' ૐ આપોહિષ્ઠા ' ઇત્યાદિ
મંત્રોથી મનમાં લાણીને માર્જન કરવું. ગાયત્રી મંત્ર સ્પષ્ટ
બોલીને તે વડે શ્રી સૂર્યને અર્ધપ્રદાન કરવું. 'સૂર્યશ્ચ' એ
મંત્રથી આચમન કરવું, ફક્ત દશ ગાયત્રીનો માનસ જપ કરવો.

॥ સંધ્યોપાસનકાલઃ ॥

ઉત્તમા તારકોપેતા મધ્યમા લુપ્તતારકા ।

અથમા સૂર્યસહિતા પ્રાતઃસંધ્યા ત્રિથા મતા ॥૧॥

(२६)

उत्तमा सूर्यसहिता मध्यमा तुलभास्करा ।

अधमा तारकोपेता सायं संध्या त्रिधा मता ॥२॥

॥ संध्योपासनफलः ॥

संध्यामुपासते ये तु सततं संश्रितव्रताः ।

विधृतपापास्तेयान्ति ब्रह्मलोकं सनातनम् ॥

॥ संध्योपासनाऽभावे दोषः ॥

संध्या येन न विज्ञाता संध्या येनानुपासिता ।

जीवमानो भवेच्छूद्रो मृतः श्वा चाभिजायते ॥

॥ अथ ब्रह्मयज्ञ प्रयोगः ॥

भध्याङ्गं संध्या कर्थापछी नित्य ब्रह्मयज्ञ करवो.

आचम्य प्राणानायम्य कुशपवित्रे धृत्वा० ॐ पवित्रैस्थो
वैष्णव्यौ सवितुर्वः प्रसवऽउत्पुना म्यच्छिद्रेण पवित्रेण सूर्यस्य
रश्मिभिः॥ तस्यते पवित्रपते पवित्रं पूतस्य यत्कामं पुने
तच्छक्रेयम् ॥ आ भंत्रं लक्ष्मीने यन्ने ह्यथनी अनाभिः।
आंगणीये दर्शनी पवित्री धारयु करवी.

સંકલ્પઃ ॥ અદ્યપૂર્વોચ્ચારિત એવંગુણવિશેષણવિષિષ્ટાયાં
 શુભપુણ્યતિથૌ મમાત્મનઃ શ્રુતિસ્મૃતિપુરાણોક્ત ફલપ્રાપ્ત્યર્થં ૐ
 તત્સત્ શ્રીપરમેશ્વરપ્રીત્યર્થં યથાશક્તિ બ્રહ્મયજ્ઞેનાહં યક્ષ્યે ॥
 અથાતો બ્રહ્મયજ્ઞં વ્યાख्याસ્યામઃ ॥ (દ્વિતીય સંકલ્પઃ) હ્રે-
 ત્વાદિષુ મંત્રેષુ સંબ્રહ્માન્તેષુ દશમણવસદિતેષુ યાઃક્રિયાસ્તત્ર
 વિવસ્વાનૃષિઃ પ્રજાપતિર્દેવતા ગાયત્ર્યાદીનિ સર્વાણિછન્દાસિ
 સર્વાણિયજૂંષિ પ્રજાપતિર્લિંગોક્તાદેવતા બ્રહ્મચક્ષારંભે વિનિ-
 યોગઃ ॥ બ્રહ્મચક્ષારંભેયથાવિધિસ્ત્વાત્વાચ્છંદઃ પુરુષશરીરં
 ન્યસેત્ ॥ બ્રહ્મચક્ષારં આરંભમાં યથાવિધિ સ્નાન કરી સંકલ્પ
 (વિનિયોગ) કર્યાપછી નીચે પ્રમાણે ન્યાસ કરવા.

અથન્યાસાઃ ॥ ૐ તિર્યગ્ વિલાયચમસાયઝધ્વબુધ્નાય-
 ચ્છંદઃ પુરુષાયનમઃ શિરસિ = મસ્તકે ૐ ગૌતમ ભરદ્વાજા-
 મ્યાનમઃ નેત્રયોઃ = બન્ને આંખે ૐ વિશ્વામિત્ર જમદગ્નિ
 મ્યાનમઃ શ્રોત્રયોઃ = બન્ને કાને ૐ વસિષ્ઠકશ્યપામ્યાનમઃ
 નાસિકયોઃ = નાકના બન્ને છિદ્રે ૐ અત્રયેનમઃ વાચિ = મુખે
 ૐ ગાયત્ર્યગ્નિમ્યાનમઃ શિરસિ = મસ્તકે ૐ ઉષ્ણિક્સવિત્-
 મ્યાનમઃ ગ્રીવાયાં = ઠે ૐ બૃહતીબૃહસ્પતિમ્યાનમઃ અનૂકે =
 ઠેના પછલા ભાગે ૐ બૃહદ્રથંતરાઘાવાપૃથિવીમ્યાનમઃ
 વાહોઃ = બન્ને બાહુએ ૐ ત્રિષ્ટુર્બિદ્રાગ્નિમ્યાનમઃ વામૌઃ =

નાભિ ઓં જગત્યાદિત્યાભ્યાંનમઃ શ્રોણ્યોઃ = કમર નીચેના સ્થાને
 ઓં અતિચ્છંદઃ પ્રજાપતિભ્યાંનમઃ મેઢૈ = લિંગે ઓં યજ્ઞાયજ્ઞિય
 વૈશ્વાનરાભ્યાંનમઃ ગુદે = ગુદા ઓં અનુષ્ટુબ્ધિભ્યોદેવેભ્યોનમઃ
 ઝવૌઃ = ઉરસ્થાને ઓં પંક્તિમરુદ્ધયોઃ નમઃ જાન્વોઃ = ધુંટણ
 નીચેના ભાગે ઓં દ્વિપદાવિણ્ણુભ્યાંનમઃ પાદ્યોઃ = બન્ને પગના
 તળીઆ ઉપરના ભાગે ઓં વિચ્છંદવાયુભ્યાંનમઃ નાસાપુટસ્થ-
 પ્રાણેષુ = નાકના બન્ને છિદ્રોએ ઓં ન્યૂનાક્ષરચ્છંદોભ્યોનમઃ
 સર્વાંગેષુ = મસ્તકથી પાદ પર્યંત એવમેવાજ્ઞાનિયોજયિત્વા વેદ-
 મયઃ સમ્પન્નતે = આ પ્રમાણે અંગન્યાસ કરવાથી શરીર વેદ-
 મય થાય છે. ત્યારપછી ડાબા હાથની હથેળીમાં દર્ભ, જલ,
 યવ, અક્ષત, ચન્દન મુકી ઉપર જમણા હાથ સંપુટ પ્રમાણે
 મુકી નીચેના મંત્રો ભણવા.

ઓં મૂર્ધ્નિ સ્વઃ તત્સવિતુર્વરેણ્યં ॥ ઓં ઇષેત્વોર્જેત્વા
 વાયવસ્યદેવોવસવિતા પ્રાર્પયતુ શ્રેષ્ઠતમાયકર્મણઽઆપ્યા
 યધ્વમઘ્ન્યાઽન્દ્રાય ભાગમ્પ્રજાવતીરનમીવાઽઅયક્ષમા માવસ્તેનઽ
 'ઈશત્ માયશંસોઽધ્રુવાઽઅસ્મિન્ગોપતૌ સ્યાતવહવીર્જ્જનમાનસ્ય-
 પશૂન્યાહિ ॥ વ્વસોઃ પવિત્રમ્ ॥ હિરણ્મયેનં પાત્રેણ સત્યસ્યા-
 પિહિતમ્મુસ્ત્રમ્ ॥ યોસાવાદિત્યેપુરુષં સોસાવહમ્ ॥ ઓં સ્વં-

ब्रह्म ॥ ॐ ब्रतमुपैत्यन्तरेणाहवनीयंच गार्हपत्यंच प्राङ्तिष्ठ-
 ऋपऽउपस्पृशति तद्यदपऽउपस्पृशत्यमेध्योर्वै पुरुषो यदनृतम्बदति
 तेन पुतिरन्तरतो मेध्यावाऽआपो मेध्यो भूत्वा ब्रतमुपायानीति
 पवित्रं वाऽआपः पवित्रं पूतो ब्रतमुपायानीति तस्माद्वाऽअपऽ
 उपस्पृशति ॥ सोऽग्निमेवाभीक्षमाणो ब्रतमुपैति ॥

ॐ पूर्णमदः पूर्णमिदं पूर्णात्पूर्णमुदुच्यते ॥ पूर्णस्य पूर्ण-
 मादाय पूर्णमेवावशिष्यते ॥ ॐ स्वं ब्रह्म ॥ ॐ अग्निमीळे पुरो-
 हितं यज्ञस्य देवमृत्विजम् । होतारं रत्नधातमम् ॥ ॐ अग्नऽ
 आयाहि वीतये' गृणानो हव्यदातये । निहोता सत्सि बर्हिषि ॥
 ॐ शन्नो देवी रभिष्ठयऽआपो भवन्तु पीतये' । शंयोरभिस्रवन्तुनः ॥
 चतुर्वेदानन्तरं अङ्गानि पठेत् ॥ अथानुवाकान् वक्ष्यामि ।
 मंडलं दक्षिणमक्षीहृदयंचाधिष्ठितं । अथ शिक्षां प्रवक्ष्यामि ।
 अथातोधिकारः फलयुक्तानि कर्माणि । अथातो गृह्यस्थाली
 पाकानां कर्म । वृद्धिरादैच । समाम्नायः समाम्नातः । मय-
 रसतजभनलगसंमितं । पंचसंवत्सरमयं युगाध्यक्षं । गौःग्मा ।
 अथातो धर्म जिज्ञासा । अथातो ब्रह्म जिज्ञासा । योगीश्वरं

યાજ્ઞવલ્કયં । નારાયણં નમસ્કૃત્ય ॥ ઇતિ વિદ્યાતપોયોનિરયો-
નિર્વિષ્ણુ રીડિતઃ । વાગ્યજ્ઞેનાર્ચિતોદેવઃ પ્રીયતાંમે જનાર્દનઃ ॥

આ મંત્રો ભણી રહ્યા પછી હાથમાં દીધેલા દર્ભ વીગેરેનો ઉત્તર દિશામાં ત્યાગ કરવો. તે પછી

અર્પણમ્ ॥ અનેન બ્રહ્મયજ્ઞાલ્યેન કર્મણા શ્રીભગવાન્
પરમેશ્વરઃ પ્રીયતાંનમમ ॥ યસ્યસ્મૃત્યા ચનામોક્ત્યા તપોયજ્ઞ
ક્રિયાદિષુ । ન્યૂનસંપૂર્ણતાંયાતિ સદ્યોવંદેતમચ્યુતમ્ ॥ ઇતિ
બ્રહ્મયજ્ઞ પ્રયોગઃ ॥

॥ અથ તર્પણ પ્રયોગ ॥

બ્રહ્મયજ્ઞ કર્યા પછી નિત્ય તર્પણુ કરવું.

આચમ્ય પ્રાણાનાયમ્ય કુશપવિત્રે ધૃત્વા—ૐ પવિત્રેસ્યોં

પોતાના જમણા હાથની અનામિકા આંગળીએ દર્ભની
પવિત્રી ધારણુ કરવી.

સંકલ્પઃ ॥ અદ્યપૂર્વોં ૐ તત્સત્પરમેશ્વર પ્રીત્યર્થે દેવર્ષિ
મનુષ્ય પિતૃતવણમહં કરિષ્યે ॥ પછીથી ત્રાંબાના કે આંહીના

પાત્રમાં જલ ભરવું. તેમાંશ્વેત ચંદન ચવાક્ષત સુગંધીદાર પુષ્પો તથા તુલસી પત્રો નાખી તે પાત્રમાં આશરે દશ આંગળના માપના ત્રણ દર્ભ નાખવા અને શુદ્ધોદકથી તે પાત્ર પૂર્ણ કરવું પછીથી નીચેના મંત્રોથી દેવોનું આવાહન કરવું,

આવાહનમ્ ॥ ૐ ત્રિશ્વેદવાસઽઆગંતઘૃણુતામઽદ્મર્ત્ત્વમ્
 દમ્ભર્હિર્નિર્ષાદત ॥ ૧૪ ॥ ૐ ત્રિશ્વેદવાઃશ્રુણુતેમઃત્વમ્મેયેઽઅન્ત-
 રિક્ષેયઽપદ્યવિષ્ઠ ॥ યેઽઅગ્નિજિહ્વાઽતવાયજંત્રાઽઆસદ્યા-
 સ્મિન્નર્હિર્ષિમાદયધ્વમ્ ॥ ૫૩ ॥ આગચ્છન્તુમહાભાગાત્રિશ્વેદ-
 વામહાબલાઃ યેતર્પણેઽત્રવિહિતાઃસાવધાનાભવન્તુતે ॥ તન્નાદૌ-
 દેવતર્પણમ્ દેવ તીર્થથી એકેક અંજલીથી દેવતર્પણ કરવું.
 દર્ભનો અર્થ ભાગ આંગળાંના અર્થભાગે આણી તેના ઉપર
 અંગુષ્ઠ દાખી દેવ તર્પણ કરવું.

ૐ બ્રહ્માતૃપ્યતામ્ । ૐ વિષ્ણુસ્તૃપ્યતામ્ । ૐ રુદ્રસ્તૃપ્યતામ્ ।
 ૐ પ્રજાપતિસ્તૃપ્યતામ્ । ૐ દેવાસ્તૃપ્યતામ્ । ૐ છન્દાર્ષિ-
 તૃપ્યન્તામ્ । ૐ વેદાસ્તૃપ્યન્તામ્ । ૐ ઋષયસ્તૃપ્યન્તામ્ । ૐ
 ારાણાચાર્યાસ્તૃપ્યન્તામ્ । ૐ ગન્ધર્વાસ્તૃપ્યન્તામ્ । ૐ ઇતરાચા-
 ર્યાસ્તૃપ્યન્તામ્ । ૐ સંવત્સરઃસાવયવસ્તૃપ્યતામ્ । ૐ દેવ્યસ્તૃપ્ય-
 ન્તામ્ । ૐ અપ્સરસસ્તૃપ્યન્તામ્ । ૐ દેવાનુગાસ્તૃપ્યન્તામ્ ।

ૐનાગાસ્તૃપ્યન્તામ્ । ૐસાગરાસ્તૃપ્યન્તામ્ । ૐપર્વતાસ્તૃપ્ય-
ન્તામ્ । ૐસરિતસ્તૃપ્યન્તામ્ । ૐમનુષ્યાસ્તૃપ્યન્તામ્ । ૐચ-
ક્ષાસ્તૃપ્યન્તામ્ । ૐરક્ષાર્ષિસ્તૃપ્યન્તામ્ । ૐપિશાચાસ્તૃપ્ય-
ન્તામ્ । ૐસુપર્ણાસ્તૃપ્યન્તામ્ । ૐભૂતાનિતૃપ્યન્તામ્ । ૐપક્ષ-
વસ્તૃપ્યન્તામ્ । ૐવનસ્પતયસ્તૃપ્યન્તામ્ । ૐઓષધયસ્તૃપ્યન્તા-
મ્ । ૐભૂતધામશ્ચતુર્વિધસ્તૃપ્યન્તામ્ । અથમનુષ્યદેવતર્પણમ-

હવે જનોઈને કંઠેકરી દર્ભને અગ્રભાગ અનામિકા
તથા કનિષ્ઠિકાના મુળમાં રાખી પાપના વચલા લાગમાંથી
જલ તરભાણામાં મુકયા કરવું.

ૐસનકસ્તૃપ્યતુ ૨ । ૐસનન્દનસ્તૃપ્યતુ । ૨ । ૐસ-
નાતનસ્તૃપ્યતુ ૨ । ૐકપિલસ્તૃપ્યતુ ૨ । ૐઆસુરિસ્તૃપ્યતુ
૨ । ૐવોદુસ્તૃપ્યતુ ૨ । ૐપશ્ચશિશ્વસ્તૃપ્યતુ ૨ । અથપિતૃતર્પણમ્

અપસવ્ય કરી હાથમાં રાખેલો દર્ભ દક્ષિણ તરફ મુળને
અગ્રભાગ સરખા થાય તેવી રીતે ઘેવડો કરવો ને તેને જ-
મણા હાથના અંગુઠા તથા તર્જનીથી પકડી અંગુઠાના
અગ્રભાગથી, જલે પ્રત્યેક મંત્રે ત્રણ વખત નીચે ઉતારવું.

ૐકવ્યવાહનલ્લસ્તૃપ્યતામ્ ૩ । ૐસોમસ્તૃપ્યતામ્ ૩ ।
ૐયમસ્તૃપ્યતામ્ ૩ । ૐઆર્યમાલ્લપ્યતામ્ ૩ । ૐઅગ્નિષ્વત્તા-

पितरस्तृप्यन्ताम् ३ । ॐ सोमपाः पितरस्तृप्यन्ताम् ३ । ॐ बर्हि-
षदः पितरस्तृप्यन्ताम् ३ । समतर्पणम् — ॐ यमायनमः ३ ।
ॐ धर्मराजायनमः ३ । ॐ मृत्यवेनमः ३ । ॐ अन्तकायनमः ३ ।
ॐ वैवस्वतायनमः ३ । ॐ कालायनमः ३ । ॐ सर्वभूतक्षया-
यनमः ३ । ॐ औदुम्बरायनमः ३ । ॐ दध्नायनमः ३ । ॐ नी-
लायनमः ३ । ॐ परमेष्ठिनेनमः ३ । ॐ वृकोदरायनमः ३ ।
ॐ चित्रायनमः ३ । ॐ चित्रगुप्तायनमः ३ । पित ७५८,
६०५ तेजोऽये अहिं सुधी तर्पणं कर्वातुं छे.

अथमनुष्यपितृतर्पणम् ॥ आवाहनम्—ॐ उ॒श॒न्त॑स्त्वा॒नि-
धी॑म॒श॒न्त॑स्स॒मिधी॑महि ॥ उ॒श॒श्रु॑तऽआ॒व॒ह॒पि॒तृ॒न्ह॒विषे॑ऽअ-
त्त॒वे ॥ १५ ॥ तिलान्पृहीत्वा अमुकगोत्रान्मातामहपितामहप्रपि-
तामहान्मातृपितामहीप्रपितामहीः अमुकगोत्रान्मातामहप्रमाताम-
हप्रमातामहान्मातामहीप्रमातामहीवृद्धप्रमातामहीः तथापत्न्या-
द्याप्तान्तान्समस्तपितृन्तर्पणे आवाहयिष्ये ॥ अमुकगोत्रः अस्म-
त्पिता^१ अमुकशर्मा^२ वसुरूपस्तृप्यताम् । इदं जलं तस्मै स्वधा-
नमः । इदं जलं तस्मै स्वधानमः । इदं जलं तस्मै स्वधानमः । अमुकगोत्रः
अस्मत्पितामहः अमुकशर्मारुद्ररूपस्तृप्यताम् । इदं ० ३ । अमुक-
गोत्रः अस्मत्प्रपितामहः अमुकशर्मा आदित्यरूपस्तृप्यताः ।
इदं जलं ० ३ । अमुकगोत्रा अस्मन्माता अमुकदाक्सुरूपस्तृप्य-

તામ્ । દંજલંતસ્ય૦ ૩ । અમુકગોત્રાઅસ્મત્પિતામહીઅમુકદારુ-
 દ્રરૂપાતૃપ્યતામ્ । દં૦ ૩ । અમુકગોત્રાઅસ્મત્પિતામહી અમુ-
 કદાઆદિત્યરૂપાતૃપ્યતામ્ । દં૦ ૩ । અમુકગોત્રા અસ્મત્સા-
 પત્નમાતાઅમુકદાવસુરૂપાતૃપ્યતામ્ । દંજલંતસ્ય૦સ્વધાનમઃ ॥
 પ્રસેચનમ્ ॥ નીચેના પ્રત્યેક મંત્રે પોષ ૭૨વી.

૧ તાતામ્બાત્રિતયંસપત્નજનનીમાતામહાદિત્રયંસસ્ત્રિહ્રીતનયાદિતાત-
 જનનીસ્ત્રિભ્રાતરઃસસ્ત્રિયઃ ॥ તાતામ્બાડત્મભગન્યપત્યધવયુક્ત્રાયાપિતાસ-
 દ્ગુરુઃશિષ્યાન્તાઃ-પિતરોમહાલયવિધૌનીર્થેતથાતર્પણે ॥ ૨ અત્રક્ષત્રિયાણાં-
 વર્મવૈશ્યાનાંગુલેત્યૂહઃકાર્યઃ ॥ ૩ માતૃમુલ્યાસ્તુયાસ્તિસ્ત્રસ્તાસાંત્રીંહ્રી-
 ઞ્જલાઞ્જલીન્ । દદ્યાનમાતૃત્રયીમિન્નહ્રીમ્યેકાઞ્જલિંતથા ॥ (પિતા,
 પિતામહ, પ્રપિતામહ, (પિતા જીવતા હોય તો ‘પિતુઃ પિતા’
 ઇત્યાદિ જોલણું માતા જીવતી હોય તો ‘માતુઃ માતા’ ઇત્યાદિ
 જોલણું) માતા પિતામહી. પ્રપિતામહી સાવકીમા, માતામહ
 પ્રમાતામહ. વૃદ્ધપ્રમાતામહ, માતામહી, પ્રમાતામહી, વૃદ્ધ-
 પ્રમાતામહી, પત્નિ, પુત્ર, કાકા, કાકી, મામા, મામી, ફાઈ,
 કુવા, માસી, માસા, ને તેમની પ્રજા જડેન બનેલી બાણેજ
 સસરા સહુરૂ શિશ્ય મિત્ર આપ્ત વર્ગનું તર્પણ કરી
 શકાય છે)

ॐ उदीरतामवरऽउत्तरासऽउन्मध्यमाऽपितरऽसोम्यासः ॥

- असुंयऽईयुरवृकाऽतज्ञास्तेनोवन्तुपितरोहवेषु ॥ ५६ ॥ आङ्गे-
रसोनऽपितरोनवंग्वाऽअथर्वाणोभृगवऽसोम्यासः ॥ तेषांव्व-
- यऽसुमतोयज्ञियानामपिभदेसोमनसेस्याम ॥ ५७ ॥ आर्यन्तुनः
पितरऽसोम्यासोमिष्वात्ताऽपथिभिर्देवयानैः ॥ अस्मिन्न्य-
ज्ञेस्वधयामदन्तोधिब्रुवन्तुतेवन्त्वस्मान् ॥ ५८ ॥ ऊर्जम्बुह-
न्तीरमृतद्घृतम्पयऽकीलालंपरिस्रुतम् ॥ स्वधास्त्यतर्पयतमेपि-
तृन् ॥ ५९ ॥ पितृभ्यऽस्वधायिभ्यऽस्वधानमऽपितामहे-
भ्यऽस्वधायिभ्यऽस्वधानमऽपितामहेभ्यऽस्वधायिभ्यऽ
स्वधानमऽअक्षन्मिन्पितरोमीमदन्तपितरोतीतृपन्तपितरऽपितरऽशु-
न्धञ्जम् ॥ ६० ॥ येचेहपितरोयेचनेहयाँश्चव्विद्ययाँऽउचनपवि-
श ॥ त्वंवेत्थयतितेजातवेदऽस्वधाभिर्यज्ञैऽसुकृतञ्जुषस्व ॥ ६१ ॥
- मधुव्वाताऽऋतायतेमधुक्षरन्तिसिन्धवऽ ॥ माध्वीर्भिऽसन्त्वोषधीऽ
॥ ६२ ॥ मधुनक्तमुतोषसोमधुमत्पार्थिवैरजऽ ॥ मधुद्यौरस्तुनऽ
पिता ॥ ६३ ॥ मधुमात्रोव्वनस्पतिर्मधुमाँऽ अस्तुमूर्यऽ ॥
माध्वीर्गावोभवन्तुनऽ ॥ ६४ ॥ ॐ तृप्यध्वं तृप्यध्वं तृप्यध्वम् ॥

इतिप्रसेचनम् ॥ जपः—नमोवइतियजुः—परमेष्ठीप्रजापतिऋषिः
यजुश्छन्दः पितरोदेवताःजपेविनियोगः ॥ नमोवःपितरोरसा-
यनमोवःपितरः शोषायनमोवः पितरोजीवायनमोवः पितरः
स्वधायैनमोवः पितरोघोरायनमोवः पितरोमन्न्यवेनमोवः पितरः
पितरोनमोवोष्टृहान्नःपितरोदत्तसतोवःपितरोदेष्मैतद्वः पित-
रोव्वासऽआर्धत्त ॥ ३३ ॥ अमुकगोत्रःअस्मन्मातामहःअमुकश-
र्मावसुरूपस्तृप्यतामिदंजलंतस्मैस्वधानमः ३ । अमुकगोत्रःअस्म-
त्प्रमातामहः अमुकशर्मारुद्ररूपस्तृप्यतामिदंजलंतस्मै० ३ । अ-
मुकगोत्रः अस्मत्तृद्वप्रमातामहःअमुकशर्माआदित्यरूपस्तृप्यता-
मिदंजलंतस्मै० ३ । अमुकगोत्राअस्मन्मातामहीअमुकदावसुरु-
पातृप्यतामिदंजलंतस्यैस्वधानमः । अमुकगोत्राअस्मत्प्रमातामही
अमुकदारुद्ररूपातृप्यतामिदंजलंतस्यैस्वधानमः । अमुकगोत्रा-
अस्मत्तृद्वप्रमातामहीअमुकदाआदित्यरूपातृप्यतामिदंजलंतस्यै-
स्वधानमः । अमुकगोत्रा अस्मत्पत्नी अमुकदावसुरुपातृप्यता-
मिदंजलंतस्यैस्वधानमः । अमुकगोत्रः ^१अस्मत्सुतः अमुकशर्मा-
वः रूपस्तृप्यतामिदंजलंतस्मैस्वधानमः । अमुकगोत्राअस्मत्कन्या

અમુકદાવસુરૂપાતૃપ્યતામિદંજલંતસ્મૈસ્વધાનમઃ । અમુકગોત્રઃ અ
 સ્મત્પિતૃવ્યઃઅમુકશર્માવસુરૂપસ્તૃપ્યતામિદંજલંતસ્મૈસ્વધાનમઃ ।
 અમુકગોત્રઃ અસ્મન્માતુલઃ અમુકદાવસુરૂપાતૃપ્યતામિદંજલંત-
 સ્મૈસ્વધાનમઃ । અમુકગોત્રઃઅસ્મદ્ભાતા અમુકશર્માવસુરૂપસ્તૃપ્ય-
 તામિદંજલંતસ્મૈસ્વધાનમઃ અમુકગોત્રાઅસ્મત્પિતૃભગિની અમુક-
 દાવસુરૂપાતૃપ્યતામિદંજલંતસ્મૈસ્વધાનમઃ । અમુકગોત્રાઅસ્મન્મા
 તૃભગિનીઅમુકદાવસુરૂપાતૃપ્યતામિદંજલંતસ્મૈસ્વધાનમઃ । અમુ-
 કગોત્રાઅસ્મદ્ભગિની અમુકદાવસુરૂપાતૃપ્યતામિદંજલંતસ્મૈસ્વ-
 ધાનમઃ । અમુકગોત્રઃઅસ્મન્ચૃ^૧શુરઃ અમુકશર્માવસુરૂપસ્તૃપ્યતા-
 મિદંજલંતસ્મૈસ્વધાનમઃ । અમુકગોત્રઃઅસ્મદ્ગુરુઃઅમુકશર્માવસુરૂપ-
 સ્તૃપ્યતામિદંજલંતસ્મૈસ્વધાયમઃ । અમુકગોત્રઃ અસ્મન્ચિષ્યઃ^૧
 અમુકશર્માવસુરૂપસ્તૃપ્યતામિદંજલંતસ્મૈસ્વધાનમઃ । અમુકગોત્રઃ
 અસ્મન્મિત્રં^૧ અમુકશર્માવસુરૂપસ્તૃપ્યતામિદંજલંતસ્મૈસ્વધાનમઃ ।
 અમુકગોત્રઃઅસ્મદાત્મ^૧ અમુકદાવસુરૂપાતૃપ્યતામિદંજલંતસ્મૈ-

૧ જો પુત્ર તેની સ્ત્રી તેનાં છોકરાં વિગેરે ગુજરી ગયાં
 હોય તો પુત્રનું નામ લેતી વખતે સપત્નિક સન્નુતઃ અસ્મદ્ સન્નુતઃ ।
 એમ બોલવું

૨ છોકરી, જમાઈ અને ભાણેજ સાથે મરી ગયા હોય તો
 સમર્તા સન્નુતા અસ્મદ્ કન્યા એમ બોલવું. પ્રત્યેક સંબંધી જનોને
 ત્રણ ત્રણ અંજલી આગવી.

સ્વધાનમઃ । અજ્ઞલિદાનમ્ — આબ્રહ્મસ્તમ્બપર્યંતંદેવ
 ષિંપિતૃમાનવાઃ । તૃપ્યન્તુપિતરઃસર્વેમાતૃમાતામહાદયઃ અતીતકુ-
 લકોટીનાંસમદ્વીપનિવાસિનામ્ । આબ્રહ્મશ્રુવનાલ્લોકાદિદમસ્તુતિ-
 લોદકમ્ યેબાન્ધવાબાન્ધવાયેયેઽન્યજન્મનિબાન્ધવાઃ । તેસર્વેતૃ-
 પ્તિમાયાન્તુમયાદત્તેનવારિણા ॥ इत्यञ्जलित्रयंदद्यात् ।
 'વસ્ત્રનિષ્પીડનમ્—યેકેચાસ્મત્કુલેજાતાઅપુત્રાગોત્રિણોમૃતાઃ ॥
 તેઘૃહંતુમયાદત્તંવસ્ત્રનિષ્પીડનોદકમ્ ॥ इतिमंत्रेणस्नानवस्त्रंचतु-
 र्गुणकृत्वाभूमौवामभागेनिष्पीडयेत्॥ सव्येनद्विराचम्यपुनरपसव्यं
 दर्भेत्यागः—येषांपितानचभ्रातानपुत्रोनान्यगोत्रिणः ।
 તેસર્વેતૃક્ષિણયાંતુમયોત્સૃષ્ટૈઃ કુશૈઃસદા ॥

આ મંત્ર લાણીતે દહોને ઉત્તર તરફ ફેંકી દેવા
 સવ્યેનાચમ્ય । जलेब्रह्मादीनांपूजनम्—હવે તરભાણામાં શુદ્ધોદક
 ભરીને જમણા હાથની અનામિકા આંગળી વડે
 જલમાં નીચે પ્રમાણે ४૮કોણુ* કરી તે પછીથી નીચેના
 મંત્રો લાણીને અર્ધ આપવા ઓં બ્રહ્મયજ્ઞાનમ્પ્રથમમ્પુ-

૧ ઉપવસ્ત્રના લુગડાને ચારગણુ કરી, તે તરભાણાના જલમાં
 ઝોળી ડાળા હાથ તરફ ભોંય ઉપર નીચેવી આચમન કરવું
 આ વસ્ત્ર નિષ્પીડન એકાદશી પૂર્ણિમા સંક્રાંતિ અને શ્રાદ્ધને
 દિવસે કરવું નહિં.

रस्ताद्विसीमत्सुरुचोर्व्वेनऽअ॥वः ॥ स॒बु॒ध॒न्याऽउ॒पमाऽअस्य-
 द्वि॒ष्टाः स॒तश्च॒योनि॒मस॒तश्च॒द्विवः ॥ ३३ ॥ ब्र॒ह्म॒णेन॒मः ब्र॒ह्मा-
 णं॒ पूज॒यामि ॥ ॐ इ॒दं वि॒ष्णुर्वि॒चक्र॒मेत्रे॒धानि॒दधे॒पदम् ॥ स-
 मूढ॒मस्य॒पा ॐ सु॒रेस्त्राहा ॥ ३५ ॥ वि॒ष्णवे॒नमः॒ वि॒ष्णुं पू॒जयामि ॥
 ॐ न॒मस्ते॒ रुद्र॒मन्य॒वऽउ॒तोत॒ऽइष॒वेन॒मः ॥ वा॒हु॒भ्यामु॒तते॒नमः ॥
 ३६ ॥ रु॒द्राय॒नमः॒ रुद्रं॒ पूज॒यामि ॥ ॐ तत्स॒वितु॒र्वरे॒ण्य॒म्भमो॒ दे॒व-
 स्य॒धोम॒हि ॥ धि॒यो॒ यो नः॒ प्र॒चोद॒यात् ॥ ३७ ॥ स॒वि॒त्रेन॒मः स-
 वि॒तारं॒ पूज॒यामि ॥ ॐ मि॒त्रस्य॒ च॒र्षणी॒धृतो॒ वो॒ दे॒वस्य॒ सान॒सि ॥

ब्र०

व०

वि०

*१ षड्दलाकृतिर्यथा—

ॐ

मै०

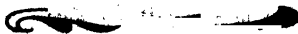
रु०

स०

द्युम्नश्चित्रश्रवस्तमम् ॥ ६३ ॥ मित्रायनमःमित्रं पूजयामि ॥
 ॐ इममेव वरुणश्रुधीहवमद्याचमृज्य ॥ त्वामवस्युराचकि ॥ ६४ ॥
 वरुणायनमः वरुणं पूजयामि ॥ सूर्योपस्थानम्—७७। ४७ने
 सूर्योपस्थान ४२७.

ॐ अहश्चमस्यकेतवोऽक्षिरश्मयोजनोऽनु ॥ भ्राज-
 न्तोऽअग्नयौ यथा ॥ उपयामगृहीतोसिसूर्यायत्वाभ्राजार्थेष-
 तेथोनिः सूर्यायत्वाभ्राजाय ॥ सूर्य्यभ्राजिष्ठभ्राजिष्ठ-
 त्वन्देवेष्टवसिष्ठभ्राजिष्ठोहममनुष्येषुभूयासम् ॥ ४७ ॥ ह-
 सः शुचिषदसुरन्तरिक्षसद्वोताव्वेदिषदतिथिर्दुरोणसत् ॥ नृषद्व-
 रसद्वतसद्वयोमसद्वज्जागोजाऽऋतजाऽअद्विजाऽऋतम्बुहत् ॥ ४८ ॥
 इत्यनेनप्रदक्षिणामावृत्य ॥ दिशां देवतानां च नमस्काराः— ॐ प्रा-
 च्यै दिशे नमः । ॐ इन्द्राय नमः । ॐ आग्नेयै दिशे नमः । ॐ अग्न-
 ये नमः । ॐ दक्षिणायै दिशे नमः । ॐ यमाय नमः । ॐ नैऋत्यै-
 दिशे नमः । ॐ निऋत्ये नमः । ॐ प्रतीच्यै दिशे नमः । ॐ वरुणाय-
 नमः । ॐ वायव्यै दिशे नमः । ॐ वायवे नमः । ॐ उदीच्यै दिशे नमः ।
 ॐ सोमाय नमः । ॐ ईशान्यै दिशे नमः । ॐ ईशानाय नमः । ॐ ऊ-

ધ્વાયૈદિશેનમઃ । ઐશ્વર્યણેનમઃ । ઐશ્વર્યૈદિશેનમઃ । ઐશ્વ-
 નન્તાયનમઃ । તતઉપવિશ્ય । નમસ્કારપૂર્વકમંજ્જલિદાનમ્—
 ઐશ્વર્યણેનમઃ । ઐશ્વર્યેનમઃ । ઐશ્વર્યૈનમઃ । ઐશ્વર્યધી-
 શ્યોનમઃ ઐશ્વાચેનમઃ । ઐશ્વાચસ્પતયેનમઃ । ઐશ્વિષ્ણવેનમઃ ।
 ઐશ્વહદ્ધ્યોનમઃ ઐશ્વહ્યોનમઃ । ઐશ્વપાંપતયેનમઃ । ઐશ્વર્ય-
 ણાયનમઃ । इतिदेवतीर्थेनाञ्जलिदानपूर्वकंनमस्कृत्य । सुखंविमा-
 र्जनम्—ॐ अं शुक्लं पाण्डुरांशं धीमान् अने अं शुक्लं धीं शुभने
 दुं शुभं । ॐ संवृद्धं सापयंसासन्तनूभिरगन्महिमनंसासं शिवेन ॥
 त्वष्टासुदन्नाद्विधातुरायोनुमार्दुतन्वोयद्विलिष्टम् ॥ १४ ॥
 इतिमंत्रेणशुद्धोदकेनमुखंविमृजेत् ॥ विसर्जनम्—ॐ देवागातु-
 विदोगातुं त्विच्छागातुर्मित ॥ मनसस्प्यतऽइमन्देवयज्ञं ॐ स्वाहा-
 व्वातेधा ॥ ३५ ॥ इतिविसृज्य । अर्पणम्—अनेनयथाशक्ति-
 देवऋषिभ्योऽनुष्पितृतर्पणाख्येनकर्मणाभगवान्ममसमस्तपितृस्वरू-
 पीजनार्दनवासुदेवः प्रीयतांमम । ॐ तत्सद्ब्रह्मार्पणमस्तु ।
 श्रीगयागदाधरस्तुप्यतु । ॐ विष्णवेनमः । ॐ विष्णवेनमः ।
 ॐ विष्णवेनमः । इतिर्तर्पणप्रयोगः ॥

॥ अथ वैश्वदेवप्रयोगः ॥

आवश्यकीयसूचनाः—

वैश्वदेवने માટે ક્ષાર વિનાનું અન્ન (રાંધેલા ભાત) હોય તેનાથી વૈશ્વદેવ હોમ કરવો. વૈશ્વદેવ કર્યા સિવાયના પાક-માંથી જે જમે છે તે પ્રાયશ્ચિત્તવાન થાય છે કારણ કે:—

यदग्नौ हूयते नैव यस्य ग्रासो न दीयते ।

अभोज्यं तद्विजानीयात् भुक्त्वा चांद्रायणं चरेत् ॥

પારાશર:

ભાવર્થ:—પાક (રસોઈ) થયા પછીથી તે પાકમાંથી અગ્નિને હોમ તથા ખલિદાન ન અપાય તો તે પાકનું ભોજન કરવું નહિ. જે તેવા અન્નનું ભોજન કરવામાં આવ્યું હોય તો આંદ્રાયણવ્રત કરી શુદ્ધ થવું. વૈશ્વદેવ કર્યા પછીજ જમવું એમ વેદમાં પણ સ્પષ્ટ દર્શાવ્યું છે; માટે ભોજન કરતા પહેલાં દ્વિજે નિત્ય વૈશ્વદેવ કરવો.

કદાચ રાંધેલા ભાત ન મળે તો કંદમૂલ, વા કોઈપણ

જાતનું ફલ અથવા ઔષધી (સુગંધ) પદાર્થો ધીની સાથે મિશ્ર કરીને હોમ કરવો. મતલબ એવી છે કે આ આપણો નિત્યવિધિ છે, તેનો કદાપિ ત્યાગ કરવો નહિ. વખતે અગ્નિ યજ્ઞ ન મળે એવો સંભવ હોય તો જલવડે જલમાં (આવૃત્તિ) હોમ કરવો.

પિતા વૈશ્વદેવ કરતા હોય તો પિતાથી અવિભક્ત પુત્રે આમાંતરમાં પોતે રહેતો હોય તો પણ પૃથક વૈશ્વદેવ કરવો નહિ. માત્ર વ્યાહતિથી ત્રણ આહુતિ અગ્નિને આપવી, ને ગોઆસ તથા શ્વાન ભાગ કાઢવો. પિતા વૈશ્વદેવ ન કરતા હોય તો પિતાના પ્રતિનિધિરૂપે પુત્રે સમગ્ર વૈશ્વદેવ કરવો.

(પ્રયોગ:)

આચમ્યપ્રાણાનામ્ય । કુશપવિત્રેઘૃત્વા—ૐપ્રવિત્રૈસ્થોઽસંકલ્પઃ—અગ્રપૂર્વોચ્ચારિતર્વાંગુણવિશેષણવિશિષ્ટાયાંશુભપુણ્યતિથૌ મમગૃહેપશ્ચસૂનાજનિતસકલદોષપરિહારપૂર્વકંનિત્યકર્માનુષ્ઠાનસિદ્ધિદ્વારા શ્રીપરમેશ્વરપ્રીત્યર્થં પશ્ચમહાયજ્ઞૈરહં યક્ષ્યે ॥ પછી અગ્નિને પ્રદક્ષ કરી, નીચેના મંત્રથી ધ્યાન કરવું:—
'અગ્નિઘ્યાનમ્'—ૐ ચત્વારિ શૃક્લાત્રયોઽસ્ય પાદા દ્વેશૈર્ષે સપ્તહસ્તાસોઽસ્ય । ત્રિધાવદ્ધો વૃષભોરૌરવીતિ મહાદેવો મર્ત્યાઽઽઆવિવેશ ॥ 'આસનમ્'—ૐ एषो ह देवः ष्यदिशोनु सर्वाऽऽपूर्वा ह जातः । सऽऽगर्भैऽअन्तः । सऽएवजातः सर्जनिष्य-

માળું પ્ત્યજ્જનાસ્તિષ્ઠતિસર્વતૌમુખઃ ॥ ‘ નમસ્કાર : ’—

મુખં યઃ સર્વદેવાનાં હવ્યશુક્લ કવ્યશુક્લ તથા । પિતૃણાં ચ
નમતસ્મૈ વિષ્ણવે પાવકાત્મને ॥ આ પ્રમાણે નમસ્કાર કરીને,
નીચે પ્રમાણે અગ્નિનું પૂજન કરવું.

પાવકનામ્ને વૈશ્વાનરાયનમઃ । અગ્નયેઅગ્રં (જલ) નમઃ ।
અગ્નયેગંધનમઃ અગ્નયેઅક્ષતાન્પુષ્પં ચ નમઃ । અગ્નયે નમો નમઃ ।
અગ્નેશાંડિલ્યગોત્રમેષધ્વજ પ્રાહ્મુર્મુખ મમ સંમુર્મુખો ભવ ॥

પછી જલની ધારાવડે કુંડની આસપાસ ઇશાન કોણથી
ઇશાન કોણ પર્યંત અગ્નિની પ્રદક્ષિણા કરવી બાદ મૃગિમુદ્રા
(મધ્યમા અનામિકા અને અંગુઠા) વડે રાંધેલો ભાત તથા
ધીને ભિશ્ર કરી (બારેના ફલ પ્રમાણે) નીચેના મંત્રોવડે
દેવતીર્થથી આહુતિઓ આપવી!—

‘ આહુતયઃ ’—ૐબ્રહ્મણે સ્વાહા । इदं ब्रह्मणे न मम ॥
ૐપ્રજાપતયેસ્વાહા । इदं प्रजापतये न मम ॥ ૐગૃહ્યાભ્યઃ-
સ્વાહા । इदं गृह्याभ्यो न मम ॥ ૐકશ્યપાય સ્વાહા । इदं
कश्यपाय न मम ॥ ૐઅનુમતયે સ્વાહા । इदं अनुमतये न मम ॥
ૐઅગ્નયે સ્વિષ્ટકૃતે સ્વાહા । इदमग्नये स्विष्टकृते न मम ॥
इतिदेवयज्ञः ॥ પછી કુંડના પશ્ચિમ ભાગમાં ભૂમિપર જલથી
એક વેંતનું સમચોરસ મંડલ કરવું. તે પર પૂર્વાગ્રહ ત્રણ
દર્શ પાથરી તે પર નીચે પ્રમાણે બલિહરણ કરવું:—

(४५)

॥ बलिहरणमण्डलम् ॥

पूर्व

- २ ॐ विधात्रेणमः इदं विधात्रेणमम् ७ ॐ प्राच्यैदिशेणमः इदं ७ भूतयज्ञः (?)
‡ (देवयज्ञः) [४] ३ ॐ वायवेणमः इदं १ ॐ धात्रेणमः इदं धात्रेणमम् ।
१८ गृहदेवतानानैवेद्यापणम्
१० ॐ उदिच्यैदिशेणमः इदं
६ ॐ वायवेणमः इदं १७ ॐ भूतानां पतयेणमः इदं
(मनुष्ययज्ञः) [३] १६ ॐ उषसेणमः इदं
(सव्यं उदकोपयर्कः) १५ ॐ विश्वेभ्यो- १३ ॐ सूर्यायणमः इदं ४३ ॐ वायवेणमः इदं
(कल्प्यकृत्वा) भूतेभ्योणमः इदं १२ ॐ अन्तर्दिशायणमः-८ ॐ दक्षिणस्यैदिशे
१२ ॐ हन्तते सनकादिमनुष्येभ्योणमः इदं १४ ॐ विश्वेभ्यो- इदं नमः इदं
+ (निर्णेजणम्) [६] देवेभ्योणमः इदं ११ ॐ ब्रह्माणेणमः इदं (नित्यश्राद्धम्) (२)
२२ ॐ यद्मैते तर्णिगे जलमिति पात्रं प्रक्ष्याल्य (अपस्तम्बेन)
** (ब्रह्मयज्ञः) [५] ५ ॐ वायवेणमः इदं * १९ पितृभ्यः स्व-
(सव्यं) १ पश्चिमायैदिशेणमः इदं धानम् इदं
२१ ब्रह्मसिन्धुर्धनिष्ठो गायत्रीः जपेत्

पश्चिम

- * आ आहुति अपस्तम्बे पितृभ्यो सभस्त पितृभ्यो गोत्राभ्यार करीने आपवी.
+ पात्र धौग्नेषुं नक्ष वायव्य दिशाभां रेऽपुं. १ आ आहुति कंठ्य करीने आपवी.
** ब्रह्मयज्ञाभावे गायत्रीनां त्रयुवारं नृप करेत्. ‡ धरता देवते नैवेद्य धरपुं.

(४६)

पछी नीचे प्रभाखे गाय, श्वान, बायस, डीट पंतगाहि
भाटे थोडुं थोडुं अन्न काढीने भूकधुंः—

सुरभिर्वैष्णवीमाता नित्यं विष्णुपदे स्थिता ।

गोघ्रासं तुमयादत्तं सुरभिः प्रतिमृद्यताम् ॥

इदं गोभ्यो न मम ॥

द्वौश्वानौ श्यामशबलौ वैवस्वतकुलोद्भवौ ।

ताभ्यामन्नं प्रदास्यामि रक्षेतां पथि मां सदा ॥

इदं श्वभ्यां न मम ॥

यमोसि यमदूतोसि वायसोसि महामते ।

अहोरात्रकृतं प्रापं बलिं भक्षयतुवायसः ॥

इदं वायसेभ्यो न मम ॥

पिपीलिकाकीटपतंगकाद्याबुभुक्षिताः कर्मनियोगवद्धाः ।

प्रयांतु तेतृप्तिमिदंमयाहं तेभ्योवसृष्टं सुखिनो भवंतु ॥

इदं पिपीलिकाकीटपतंगेभ्यो ॥

पछी हाथ पग धोछ थज्ञ कुंडमांथी भरभ लछ
नीचेना भत्र वडे धारणु करवीः—

ॐ त्र्यायुषज्जमदग्नेः कश्यपस्य त्र्यायुषम् । यदेवेषु त्र्यायु-
षन्तर्भोऽस्तु त्र्यायुषम् ॥ शतायुषं ॥ बलायुषम् ॥ हवे अग्निनुं
विसर्जनं करधुं ।

(४७)

गच्छ गच्छ सुरश्रेष्ठ, स्वस्थाने परमेश्वर ।

यत्र ब्रह्मादयो देवा स्तत्र गच्छ हुताशन ॥

ॐ यज्ञं यज्ञङ्गच्छ यज्ञपतिङ्गच्छ स्वां य्योनिङ्गच्छ स्वाहा ।

एष ते यज्ञो यज्ञपते सह मृक्तवाकः सर्ववीरस्तञ्जुखस्वस्वाहा ॥

‘अर्पणम्’—अनेन वैश्वदेवाख्येन कर्मणा श्रीयज्ञनारा-
यणस्वरूपी परमेश्वरः प्रीयताम् ॥ ॐ तत्सत्तु ब्रह्मा र्पणमस्तु ॥

કોઈ પૂજ્ય અતિથિ આવેલો હોય તો તેને ભોજન કરાવી પશ્ચાત્ ગૃહસ્થે કુટુંબ સહિત ભોજન કરવું.

॥ इति वैश्वदेवप्रयोगः ॥

॥ अथ भोजनावेधिः ॥

જલથી ચાર આંગળનું ચતુષ્કોણ મંડળ કરી, તે પર ભોજન પાત્ર રાખી, તેમાં ઘૃતાદિચુકત અન્ન પીરસાયા પછી ૐ નમોભગવતે વાસુદેવાય એ મંત્રથી પાત્રની દક્ષિણ દિશાથી આરંભીને ચોતરફ જમણા હાથે જલધારા કરવી. તે પછી:—

‘અન્નસ્તુતિ:’—ૐ પિતૃન્નુસ્તોષમ્મહો ધર્મર્માન્તવિષીમા
યસ્યન્નિતો વ્યયોજસા વૃન્નં વિપર્વ મર્દયત્ ॥ ‘અન્નપ્રોક્ષણમ્’ ॥
દિવસે ‘સત્યન્વર્તેન પરિવિશ્વામિ’ ॥ એ મંત્રવડે અને રાત્રિએ ઋતંત્વા સત્યેન પરિવિશ્વામિ ॥ એ મંત્રવડે પ્રોક્ષણ કરવું તે પછી:—

‘અન્નાભિસ્પર્શનમ્’—ૐ ક્ષેજોસિશુક્રં એ મંત્રથી ભોજન પાત્રને જમણા હાથથી સ્પર્શ કરવો. પછીથી જમણી બાજુથી ડાબી બાજુ તરફ ભ્રમણા કરી તે પ્રમાણે નીચેના મંત્રોથી ત્રણ બલિ મૂકવા:—

(૪૬)

ૐ ભૂપતયે સ્વાહા નમઃ । ૐ ભુવનપતયે સ્વાહા નમઃ ।
ૐ ભૂતાનાંપતયે સ્વાહા નમઃ । પછીથી જમણા હાથની
હથેલીમાં જલ લઈ નીચેનો મંત્ર લખવો:—

ૐ અન્નપતેન્નસ્યનો દેહ્યનધીવસ્ય શુષ્મિણઃ । ઔષ્ણદાતારન્તા-
રિષઽઙ્ગર્જની ધેહિ દ્વિપદે ચતુષ્પદે ॥ ૐ અમૃતોપસ્તરણમસિ
સ્વાહા । આ મંત્રથી હથેલીમાં રાખેલા જલનું આચમન
કરવું. તે પછી ડાબે હાથે લોજન પાત્રને સ્પર્શ કરી મૈત્ર
ધારણ કરી. ૐ પ્રાણાય સ્વાહા । ૐ અપાનાય સ્વાહા ।

ૐ વ્યાનાય સ્વાહા । ૐ સમાનાય સ્વાહા । ૐ ઉદાનાય સ્વાહા ।
આ પાંચ મંત્રો વડે, પ્રત્યેક મંત્રે એક એમ પ્રાણને પાંચ
આહુતિ ધીવાળા અથવા દુધવાળા ભાતની આપવી. તે પછી
ડાબે હાથ પાત્રપરથી ઉપાડી લઈ ધોઇને જલથી તે હાથની
અનામિકા આંગળી વડે નેત્રને સ્પર્શ કરવો પછીથી
'શિવામુક્તિ:'—'બ્રહ્મપાશસહસ્રેણ૦' એ મંત્રથી શિખા છોડી
યથા રૂચી લોજન કરવું- લોજન કર્યા પછી શેષ અન્નમાંથી
(ભાતમાંથી) ઘોરના પ્રમાણ જેટલું અન્ન લઈ પિતૃતિર્થ
થકી ડાબી બાજુએ ચિત્રાહુતિ મૂકવી. ત્યાર પછી જમણા
હાથની હથેલીમાં જલ લઈ ' ૐ અમૃતોપિધાનમસિ સ્વાહા '
આ મંત્રથી અર્ધું જલ પીવું અને બાકી રહેલું જલ પિતૃ-

(૫૦)

તિર્થથી ચિત્રાહુતિ પર રેડવું. પછીથી ડાબે હાથે શિખા
બાંધી ચિત્રાહુતિ તથા ભોજનપાત્રગલી લઈને આસન
પરથી ઉઠી, તે કાગને મૂકી હસ્ત તથા મુખનું પ્રક્ષાલન
કરવું. તે પછી આચમન પ્રાણાયામ કરી નીચેના મંત્રથી
ઉઠર પર જમણે હાથ ફેરવવો:—

અગસ્ત્યં વૈનતેયં ચ સ્નિં ચ વડવાનલમ્ ।

અન્નસ્ય પરિણામાર્થં સ્મરેદ્દીપં ચ પશ્ચમમ્ ॥

આ પછીથી મુખવાસાદિ લઈ સો પગલાં ચાલવું.

॥ इति भोजनविधिः ॥

॥ अथ नूतन ॥

॥ यज्ञोपवीत धारणविधिः॥

सूतके मृतके चैव गते मास चतुष्टये ।

नवयज्ञोपवीतानी धृत्वा पूर्वाणि संत्यजेत् ॥

जननाशौच (वृद्धिनुं) तथा मरणनुं सूतक प्राप्त
थाय, जनोद्यं तुटी जय अथवा गदलवाने ४ मास थद्य
गया डोय त्यारे, नवीन यज्ञोपवीत धारणु करी प्रथमं पडेरेकी
जनोद्यने त्याग करवो. प्रथम आयमन प्राणायाम करी नीचे
प्रमाणे संकल्प करवोः—

अग्रेत्यादि० मम श्रौतस्मार्त कर्मानुष्ठान सिद्ध्यर्थं नूतन
यज्ञोपवीत धारणमहं करिष्ये ॥ जनोद्यने गायत्री मंत्रथी,
प्राक्षणु करी, हाथमां संपूट तरीके राभी दशवार गायत्री
मंत्र लक्ष्मी जवो अने त्यार पाद नीचे प्रमाणे नवतंतु
देवतानुं आवाहन करवुंः—

ॐ प्रथम तंतौ ॐकारं आवाहयामि ॥१॥ ॐद्वितीय
तंतौ अग्निं आवाहयामि ॥२॥ तृतीय तंतौ सर्पान् आवाहयामि
॥३॥ ॐ चतुर्थ तंतौ सोमं आवाहयामि ॥४॥ ॐपंचम तंतौ
पितॄन् आवाहयामि ॥५॥ ॐ षष्ठ तंतौ प्रजापतिं आवाहयामि

॥૬॥ ॐ સસમ તંતૌ અનિલં આવાહયામિ ॥૭॥ ॐ અહમ
તંતૌ યમં આવાહયામિ ॥૮॥ ॐ નવમ તંતૌ વિશ્વાન્ દેવાન્
આવાહયામિ ॥૯॥ ગ્રંથિમધ્યે બ્રહ્મણે નમઃ બ્રહ્માણં આવાહ-
યામિ ॥ ॐ વિષ્ણવેનમઃ વિષ્ણું આવાહયામિ ॥ ॐ રુદ્રાયનમઃ
રુદ્રં આવાહયામિ ॥ તંતુદેવતાભ્યોનમઃ ગંધાક્ષતપુષ્પાણિ સમ-
ર્પયામિ ॥ ૫૯ી તદ્વક્તુર્દેવ૦ એ મંત્રથી સૂર્યને પ્રદર્શિત કરી
નીચેના મંત્રથી યજ્ઞોપવીત ધારણ કરવું:—

ॐ યજ્ઞોપવીતં પરમં પવિત્રં પ્રજાપતેર્યત્સહજં પુરસ્તાત્ ।

આયુષ્યમધ્યં પ્રતિમુશ્વશુભ્રં યજ્ઞોપવીતં બલમસ્તુ તેજઃ ॥

યજ્ઞોપવીતમસિ યજ્ઞસ્યત્વા યજ્ઞોપવીતેનોપનહ્યામિ ॥

૫૯ી આચમન કરી નીચેના મંત્ર બોલી જૂની
યજ્ઞોપવીતનો ત્યાગ કરવો:—

एतावद्दिन पर्यंतं ब्रह्मत्वं धारितं मया ।

जीर्णत्वात् त्वत्परित्यागो गच्छ सूत्र यथा सुखम् ॥

આ પ્રમાણે મંત્ર લઈ શિરોમાર્ગથી ત્યાગ કરી
યથાશક્તિ ગાયત્રી જપ કરવો.

‘અર્પણમ્’—અને નવયજ્ઞોપવીત ધારણેન શ્રીપરમેશ્વરઃ
પ્રીયતાંનમમ ॥

॥ इति नूतन यज्ञोपवीत धारणाविधिः ॥

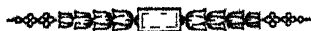
॥ समाप्तम् ॥

શ્રી સંધ્યામહત્વ

આ ડાકોર, સાહિત્યોત્સવ પ્રસંગે આપેલું દુંક વ્યાખ્યાન છે. તેને એક વૈષ્ણવે છપાવી આશ્રમમાં અર્પણ કર્યું છે. ફક્ત અર્ધા આનાની પોષ્ટની ટીકીટ મોકલવાથી મંગાવનાર પુકપોષ્ટથી મોકલી આપવામાં આવે છે.

શ્રી સ્તવન માલિકા

કપડવણુજના ભક્ત કેશવલાલ જગનલાલ કેશમળે આ ધર્મગ્રંથની એક હજાર પ્રત પૈતાને ખર્ચે છપાવીને અધિકારી જનોને હિપયોગ માટે અર્પણ કરી હતી; તે થઇ રહેવાથી શ્રી ભક્તમંડળ તરફથી ઘીજી આનૃત્તિ હાલ ઘટતા સુધારા વધારા સાથે છપાવી છે. જણાવું જનોએ નીચેના સરનામે પત્ર વ્યવહાર કરવો.

વ્યવસ્થાપક:—શ્રી બાલકૃષ્ણ ગ્રંથમાળા.

શ્રી બાલ બ્રહ્મચર્યાશ્રમ.

ટે. સ્ટેશન રોડ, ડાકોર.

ડાકોર, શ્રી બાલ બ્રહ્મચર્યાશ્રમમાં અનાયારે મળી આવતા સંસ્કારી જનોતું દાન સ્વીકારાય છે.

॥ सर्वे भवन्तु सुखिनः । ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

